

Univerza v Ljubljani
Filozofska fakulteta
Oddelek za slovenistiko

Mateja Potočnik

Poročna folkloristika v kmečkih povestih

Diplomsko delo

Ljubljana, 2010

Univerza v Ljubljani
Filozofska fakulteta
Oddelek za slovenistiko

Poročna folkloristika v kmečkih povestih

Diplomsko delo

Mentor:
Miran Hladnik

Avtorica:
Mateja Potočnik

Ljubljana, 2010

*Cvetoče nas pozdravljajo cvetice,
ko v Sorškem polju za potice
se zrno v mehko zemljo vsuje.*

*Škrjanec mu pozdravlja jutro žareče,
in svoje snuje pesmi žvrgoleče.
Spet Branko se v razor pripelje,
traktor mu krompir v zemljo melje.*

*Tiha misel mu plamti k dehteči zemlji,
v zelenje spleta si življenje svoje:
»Mar hrepeneča ni kot dekle moje?«
in rahel mu nasmeh po licih poje.*

*Že zašumi seno in murni zapojo
veselo pesem, svatovsko odeti.
Klasje pada, h krompirju s sklonjeno glavo
pospravljamo svoj znoj razgreti.*

*V zemlji so naše misli hrepeneče,
v ženi so sadovi nežnosti ljubeče.
Če zlije vse se v delo in življenje
preraste sreča spremljano trpljenje.*

(Matevž Oman
prijatelju Branetu Rozmanu
ob poroki)

Zahvala

Povzetek

Kmečki človek ima poseben odnos do folklore, do običajev in vraž, prav tako je poseben v načinu sklepanja zakonske zveze. To drugačnost kmečkega človeka opisujejo tudi pisatelji v kmečkih povestih. Najpomembnejši stranski motiv v kmečkih povestih je namreč folklorni. Nekateri pisatelji se dotaknejo le določenih elementov poročne folkloristike, drugi se podajo v drugačen, skoraj etnološki prikaz ženitovanjskih običajev. Poročna folkloristika je najbolj obsežno in natančno prikazana v Kodrovi *Marjetici*, Jakličevi *Nestvi s Korinja*, Matičičevi *Petrinki*, Jalnovem *Tropu brez zvoncev* in v Zupančevi kmečki povesti *Mlini stoje...*

Ključne besede

- Kmečka povest
- Poroka
- Folklor

Summary

Key words

-
- Marriage
- Folklore

Kazalo vsebine

1. Uvod.....	6
2. Kmečki človek.....	7
2.1 Kmečki človek in folkloristika.....	7
2.2 Kmečki človek in poroka.....	8
3. Kmečka povest.....	9
3.1 Kmečka povest in folkloristika.....	9
3.2 Kmečka povest in poroka.....	10
4. Elementi poročne folkloristike.....	13
4.1 Poročna folkloristika pred poroko.....	13
4.1.1 Združevanje mladih ob praznikih.....	14
4.1.2 Združevanje mladih ob delu.....	16
4.1.3 Nočno življenje mladine.....	16
4.1.4 Šopki, nageljni, rožmarin.....	18
4.2 Poročna folkloristika ob poroki.....	18
4.2.1 Čas ženitve.....	20
4.2.2 Snubitev, ogledi.....	20
4.2.3 Postavljanje pisma in zapisovanje na fari.....	22
4.2.4 Oklici.....	23
4.2.5 Vabljenje.....	24
4.2.6 Fantovščina in deklisčina.....	25
4.2.7 Vožnja bale.....	25
4.2.8 Slovo od doma.....	26
4.2.9 Svatba.....	27
4.2.10 Prihod na novi dom.....	28
5. Kmečke povesti z bogato poročno folkloristiko.....	29
5.1 Fran Jaklič: Nevesta s Korinja.....	29
5.2 Anton Koder: Marjetica.....	34
5.3 Lojze Zupanc: Mlini stoje.....	37
5.4 Janez Jalen: Trop brez zvoncev.....	41
5.5 Ivan Matičič: Petrinka.....	45
5.5.1 Ivan Matičič: Živi izviri.....	49
5.5.2 Ivan Matičič: Moč zemlje.....	51
6. Zaključek.....	53
7. Viri in literatura.....	54

1. Uvod

Uvodna pesem Matevža Omana lepo povzema glavne teme pričujoče diplomske naloge: kmečki človek v svoji odvisnosti od zemlje, torej navezanosti na kmečki dom, obenem pa njegova misel na mlado ženo, ki mu bo, kakor zemlja, rodila obilen sad, ki bo kmečkemu domu zagotovil delovno moč tudi v prihodnosti.

V začetku diplomske naloge je opisan kmečki človek, njegov odnos do folklore in do sklepanja zakonske zveze. Folklor skupaj z vražami se je na podeželju ohranila veliko dlje kot v urbanih središčih, čemur sta pripomogla izoliranost od ostalega sveta in njegovih vplivov ter podeželsko življenje v skupnosti. Šege postavljajo tudi ustaljeno obliko pri sklepanju zakonske zveze, neveste pa si kmečki ženini ne izbira sam, izbere mu jo grunt. Kmečki dom si poišče nevesto, ki ga bo s svojo doto obogatila. Kar je v prid gruntu, je najboljše tudi za kmečkega ženina, kateremu sta dom in zemlja prva ljubezen.

2. Kmečki človek

Kmečkega človeka v svojem mišljenju in delovanju opiše Josip Jeraj v delu *Naša vas*. Avtor se tu dotakne vseh plati človekovega življenja, za nas pa so najbolj pomembne šege z različnimi vražami in sklepanje zakonske zveze. Kmetovo dušo najbolj oblikuje prav narava, v kateri živi in dela, življenje v zaokroženi in ločeni skupnosti pa botruje njegovi konservativnosti in tradicionalnosti. Prav ta zaokrožena skupnost pa je tudi pogoj za realizacijo različnih kmečkih šeg, med katere spadajo tudi navade ob sklenitvi zakonske zveze. S poroko kmetje krepijo družinsko posest, ta posest pa skupaj s šegami predstavlja gibalno silo kmečke npravstvenosti (Jeraj 1933: 15, 41).

2.1 Kmečki človek in folkloristika

Šege izvirajo iz življenjskih izkušenj starih rodov in določajo obnašanje v posameznih položajih življenja. Kmečki človek je šege podedoval od svojih prednikov, zato so mu svete in neoskrunljive. »Šege so mogočen socialni regulator (urejevalec) kmečkega življenja. Šege so najboljša šola, ker se v njih javlja stoleten življenjski red prednikov. Že od rane mladosti jo starejši na nje navajajo in po njih vzgajajo.« (Jeraj 1933: 39) Šege so učinkovite, »so podlaga (40) in steber ljudske morale« (41), njihova realizacija in ohranitev pa sta možni le v skupnosti. Kljub svoji učinkovitosti pa imajo šege tudi slabosti. Šege so namreč izraz kolektivne in ne individualne morale, zavirajo duševni in socialni razvoj, negativne pa so tudi v primeru, ko jih ljudje ne razumejo ampak samo mehanično izpolnjujejo (40).

S šegami pa so povezane tudi številne ljudske vraže, ki odsevajo kmetovo magično duševnost. Vraže izvirajo deloma še iz poganske tradicije in iz časov, ko je človek še posebej občutil naravne moči. Temu lahko dodamo še pomanjkljivo versko vzgojo, zamenjavanje naravnega in nadnaravnega elementa, šibko zaupanje v Boga, nemi strah pred lastnim naporom ter sebično komodnost. Nekatere izmed teh starih vraž so bile škodljive in celo krute. Jeraj navaja dve izredno kruti vraži. Ob novogradnji so namreč za srečo v hiši v steno zakopali živo žival ali otroka, kri nerojenega otroka pa naj bi pomagala v bolezni. Cerkev je zaslužna za to, da je krute in škodljive vraže iztrebila, milejše pa je napravila neškodljive. (37, 99)

2.2 Kmečki človek in poroka

Ženitvi že od nekdaj pripisujejo velik pomen, saj je to edini prehodni dogodek v življenju, pri katerem je človek zavestno prisoten (za razliko od rojstva in smrti). Pomembnost tega dogodka je tudi v tem, da gre pri ženitvi za prehod ženina in neveste iz občestva deklet in fantov v občestvo odraslih, iz samskega v zakonski stan. Dva mlada torej začneta tvoriti neko novo skupnost, kar je na nek način povezano tudi z gospodarstvom obeh družin mladoporočencev. Po starem verovanju pa je ta čas za mlada zelo nevaren, zato ju je potrebno obvarovati pred zlimi silami ter ju priporočiti dobrim, ki naj jima podarijo srečo in rodnost. Vsi ti dejavniki botrujejo temu, da se je okrog ženitve nabralo mnogo obsežnih običajev, ki naj mladoporočenca varno pospremi v zakonski stan (Novak 1960: 194; Orel 1944: 279, 290).

Josip Jeraj pa poudarja, da se ob kmečki poroki polaga temelje sreče vsega kmečkega doma, da sta ohranitev in potencialno povečanje kmečke posesti pomembnejša od kmetovih individualnih želja. Zato nasledniku kmetije nevesto nemalokrat poiščejo kar starši ali sorodniki. Kljub temu so taki zakoni po navadi srečni, saj kmečki ljudje od zakona ne pričakujejo veliko, njihove nagone pa brzda delo.

»Kmet ne išče v zakonu samo žene, temveč marljivo sodelavko v gospodarstvu. Kmečki dom je prvi, drugo šele srce. Zato skrbno pazi pri svoji izvoljenki na gospodarsko sposobnost, pridne roke in premoženje. [...] Kmet radi ohranitve doma velikodušno žrtvuje celo osebno srečo. Dom ceni nad vse! Propad kmečkega doma je zanj najhujše zlo, neodpušljivi greh proti sveti pieteti do pokojnih prednikov. Zato pa osebno srečo popolnoma podreja objektivni vrednoti gospodarstva. O nevesti, ki ne prinese nobene dote k hiši, govorijo kmetje prezirljivo.« (Jeraj 1933: 72)

Kmet zakon spoštuje, sklepa ga slovesno, kar pričajo tudi bogati ženitovanjski običaji, ki se jih morata kmečka mladoporočenca strogo držati. Za kmečko čustvovanje je značilna »igrajoča energija«, ki jo poimenuje Vierkandt, pomeni pa zapravljanje energije v čustveni igri namesto jasnega in pragmatičnega nastopa. Ta »igrajoča energija« pride do izraza tudi pri poročnih običajih. Kmečki snubec namreč svojega namena ne pove naravnost ampak se pretvarja, da nekaj kupuje. Ženitve se po ustaljenem obredniku najprej navidezno branijo tudi nevesta in njeni domači. »Resne posle združevati s čustveno družabnostjo – to je vobče znak ljudske šole.« (111)

3. Kmečka povest

Kmečko povest predstavi in analizira Miran Hladnik v delu z naslovom *Slovenska kmečka povest*. V svojo obravnavo vključi povesti, ki so izšle med letoma 1859 in 1945. Največ teh povesti je izšlo v zbirki Slovenske večernice, ki jih je izdajala Mohorjeva družba, ter v literarnem glasilu Dom in svet. Kmečka povest je »pripoved o kmetih, kmečkih nreveh, navadah, družbenih odnosih na vasi, povezanosti vaškega življenja z naravo in delom na zemlji.« (Hladnik 1990: 12) Kmečke povesti so stilno enostavne, bralca kratkočasijo in ga etično vzgajajo. Za kmečko povest je značilna kmečka snov, kolektivni značaj besedila, najpogostejši stranski motivi pa so folklorni.

3.1 Kmečka povest in folkloristika

Folklorni elementi so eden najpogostejših stranskih motivov in so v kmečki povesti najpogosteje prisotni. Večinoma so to praznični opisi nedelje, svatbe, skupinskih del. Velika raznovrstnost folkloristike pa avtorjem omogoča, da s pomočjo le-te delo umestijo v posamezno pokrajino, ne da bi to v povesti eksplicitno izrazili. (Hladnik 1990: 123, 45, 48) Avtorji so večinoma meščani kmečkega izvora. V povestih se torej nostalgичno spominjajo svojih korenin, najlepše spomine pa imajo ravno na praznike, ki so bili vedno folklorno obarvani. Pisatelji se folklornih motivov poslužujejo prav zaradi večje idealizacije kmečkega življenja, saj v mestih folklore ne najdemo. Močno zanimanje za folkloro pokaže tudi Ivan Tavčar, ki predstavlja tipičen primer meščanskega pisatelja s kmečkimi koreninami. V povesti *Cvetje v jeseni* se nostalgичno spominja minulega življenja na podeželju, njegov odnos do folklore pa je že zaznamovan, distanciran, čemur botruje pisateljeva meščanska perspektiva. (prav tam, 74)

Tudi odnos literarnih junakov do folklornih elementov se počasi spreminja. V začetku te stare običaje spoštujejo in se jim pokoravajo, čeprav brez koristi ali celo v svojo škodo (Kač 1942: 71). Drugačen odnos do folklore pokažejo literarni junaki v nekaterih povestih, ki so izšle po letu 1930. V povesti *Jamnica* Prežihov Voranc predstavi ljudi, ki, »vsaj kar se zunanosti tiče, niso več živeli po starih šegah in niso nosili več narodnih noš, ampak so se oblačili po modi« (124). Jamničani so bili nad starimi šegami navdušeni le takrat, kadar so jim te prinašale koristi. Ko so se bližale tri

poroke po starih šegah, so se tega veselili, »[t]o je namreč pomenilo, da bo zdaj spet vsega v izobilju.« (124)

Čeprav je bila folklor s svojimi vražami na podeželju že slabše zastopana kot pred leti, pa je bila v primerjavi z mestom tu še vedno živa. V Kranjčevi povesti *Življenje* se je k poroki pripravljala Jula, dobronamerne vaške ženske pa so ji narekivale vraže, katerim mora zadostiti, če hoče biti v zakonu srečna. »Vsega tega ob prvi poroki ni delala, ker je bila v mestu in Jula takrat ni verjela v take stvari. Tu na vasi pa je vse spet zadobilo svoj pomen. Vse prinaša srečo. Sto in sto je takih stvari, ki moraš paziti nanje. Vedno je bilo tako in je prav, in Jula mora tudi tako storiti.« (163)

3.2 Kmečka povest in poroka

V kmečkih povestih lahko poroko razumemo kot preplet treh različnih motivov: ljubezenskega, gospodarskega in folklornega. Folklorni elementi so »eno temeljnih določil kmečkega življenja« (Hladnik 1990: 74). Če so kmetje že iz velikih del (žetev, setev, košnja, trgatev) znali narediti praznik, potem si lahko predstavljamo, kako so se poročali. Poroko so spremljali številni običaji, ki so imeli neko predpisano obliko in vsebino. Tem običajem so kmetje dajali velik pomen, saj so le-ti kazali na premoženjsko stanje ženina in neveste, na priljubljenost neveste med vaškimi fanti, hkrati pa so napovedovali tudi njuno bodoče skupno življenje. Vraževerje je bilo na kmetih zelo živo, veliko vraž je bilo vezanih prav na obdobje, ko sta dva mlada stopala v zakonsko zvezo.

Pot v zakon pa sta vedno spremljala tudi ljubezen in gospodarsko stanje družin mladoporočencev. Če sta bila ženina in nevesta iz enako premožnih družin, težav ob njuni poroki ni bilo, take poroke so bile zaželene. Starši so se dogovorili o višini dote, vsi ostali ljudje pa so tako zvezo gledali kot nekaj naravnega, samoumevnega. Temu pritrjuje tudi Mejačka iz Detelovega *Prihajača*: »Enaki z enakimi, to je najboljša zveza.« (216) Težave pa so se pojavile pri socialno neenakih partnerjih, ne glede na to, ali je bil premožnejši fant ali dekle. Za starše, predvsem za dobro stoječe kmete, je bila dota pomembnejša od pridnih rok ali ljubezni med mladima. Proti zaljubljenosti in v prid staršem pri izbiri zeta ali snahe govori tudi razmišljanje gospoda Skobca. »Tiste zaljubljenosti in dolge ženitve so se mu zdele neumne, nepotrebne, zdravju škodljive in za hišo kvarne. [...] Starši vendar bolje vedo in bolje premislijo, kaj je mladim v prid.

Mladi so prizadeti, torej v svoji stvari slabi sodniki, kakršne bi vsak pameten odvetnik odklonil. [...] [Mladina naj se poroča] brez vasovanja, brez zdihovanja. Neumni zaljubljeni se imajo pred poroko silno radi, čez par mesecev se drug drugega naveličajo« (Detela 1972: 251).

Anton Ingolič v povesti *Soseska* opisuje, kako je stari Koren izbiral moža hčeri Veroniki. Veliki in premožni kmetje v kmečkih povestih ponavadi ne izbirajo svojemu otroku življenjskega sopotnika, iščejo le svojega naslednika, torej svoji »zemlji [...] zanesljivega gospodarja« (8).

»Oziral se je po travnikih, oko mu je često obstalo na jelševju, ki je mejilo posamezne parcele. V resnici pa je videl pred seboj le vrsti ravenskih hiš, kakor so se mu kazale z domačega dvorišča. Podrobno jih je pregledoval, pretaknil hleve in preštel živino, se vtihotapil v svinjake in kurnike, splezal na senike, obiskal kleti in se razgledoval po svinjakih in poljih, potem je šele preresetal gospodarja, gospodinjo, žlahto in naposled domačega sina. A nikjer ni našel pravega; tu je bil premajhen hlev, tam preozke njive, drugod mu nista bila vseč stara dva ali mu je bila neljuba žlahta, ponekod pa se ni mogel sprijazniti z ženinom. Koren ni bil sicer najbogatejši v vasi, a njegova kmetija je bila med najtrdnejšimi. Tega se je dobro zavedal in je hotel, da taka tudi ostane.« (8)

Tretji motiv, vezan na poroko, je ljubezenski. Ljubezen je ponavadi najbolj močna med socialno neenakima partnerjema ali med partnerjema sprtih družin. To je konfliktna ljubezen, ki ji vsi nasprotujejo, zato je za kmečko povest toliko bolj zanimiva. Če se fant ali dekle poročata na željo staršev, je ljubezen ponavadi prisotna, vendar do neke tretje osebe, tu govorimo o ljubezenskem trikotniku. Ljubezenski motivi so v kmečkih povestih manj pomembni od gospodarskih in folklornih, nikoli ne nastopajo sami ampak vedno v povezavi z ostalimi, predvsem z gospodarskimi.

Povezava vseh treh motivov z najpogostejšim strukturnim tipom kmečke povesti pa nas spet pripelje do poroke. Hladnik kot najpogostejši strukturni tip navaja zvezo I-II, kjer I predstavlja kandidata za predstavnika doma, II pa prostor kmečkega doma. Kandidat si prizadeva, da bi postal gospodar doma, kar lahko postane s poroko. Njegova nevesta mora biti po volji staršev, drugače mu le-ti doma ne bodo prepustili. Še težje je osebi, ki se hoče primožiti ali priženiti. Kadar dom novega gospodarja ne sprejme, si mora ta ustvariti lastni dom (57–61).

Ker pa je v kmečkih povestih najpomembnejši dom, torej grunt, je poroka tisti element, ki gruntu zagotavlja svežo delovno moč. Kot se izrazi Janko Kač v *Gruntu*, je

»[n]ajvečji praznik kmetije [...] svatba, ko se polaga temelj novemu rodu, ki bo zamenjal onemogle roke očetov in mater, se vgrizel v grunt in mu sužnil, dokler mu zemlja ne izpije zadnje kaplje krvi in bo stopil nov rod na njegovo mesto. Kakor večni stražarji grude se izmenjujejo rodovi, grunt pa ostane isti, poleg sonca edino večno božanstvo. Slavnostna izmena te večne straže je svatba – praznik kmetije.« (44)

Nenazadnje je poroka snov, ki je zanimiva tako za pisatelja kot tudi za bralca. Jaklič pravi: »Ako bi hotel opisati življenje vsake zakonske dvojice pred poroko in po njej, bi imel pisati do svoje smrti dovolj in na- (165) pisala bi se debela, debela knjiga. Pa tudi zanimiva, saj pravijo, da je čas ženitve najprijetnejši v življenju.« (1936a: 166). Mogoče je Jaklič prav z namenom pritegniti bralca kar štiri povesti naslovil s poročnimi elementi: *Svatba na selih*, *Nevesta s Korinja*, *Kako se je ženil Kobaležev Matija* in *Za možem*. Njegovemu zgledu so sledili še Ivo Trošt s povestjo *Dve svatbi*, Fran S. Finžgar z *Belim Ženinom*, France Bevk z *Mrtvaško nevesto* in Miško Kranjec z *Ženitvijo Matije Berdena*.

4. Elementi poročne folkloristike

Elemente poročne folkloristike lahko razdelimo na predporočne in poročne. Predporočni folklorni elementi predstavljajo čas zблиževanja mladih pred poroko, ko so le-ti poti eden do drugega iskali ob delu, ob praznikih pa tudi v temnih nočeh. Poročni folklorni elementi pa se začenjajo s snubljenjem, končajo pa s prihodom neveste na novi dom. V nadaljevanju so predstavljeni elementi poročne folkloristike, njihova pogostost in najlepši odlomki le-teh v kmečkih povestih.

4.1 Poročna folkloristika pred poroko

Kmečke povesti opisujejo čas druge polovice devetnajstega stoletja. Ta čas se od današnjega bistveno razlikuje, tudi v zблиževanju mladih. Nekatere poti zблиževanja so bile vezane na delo, druge pa na praznike. Tako je fant za izvoljenim dekletom povezoval snope, ji nosil kolovrat, ona pa je za njim grabila. S semnja ji je prinesel odpustek, dekle pa mu je ob veliki noči podarilo pirhe (Kunaver 1989: 93). Fantje so izkazovali naklonjenost dekletom tudi s podoknicami in ponočnim vasovanjem pod njenim oknom. Zблиževanje med mladimi ilustrira tudi France Bevk v *Bridki ljubezni*:

»Razgovori, ki so pomenili malo ali nič, so bili njihova ljubezenska govorica. Prošnje za drobne šopke, ki so jih dekleta nosila v nedrjih, za bele robčke, ki so jih stiskala v rokah. To so bile ozke, uglajene stezice, po katerih so se fantje približevali dekletom. Beseda je prinesla besedo, smeh je sledil smehu. Potem rahlo borenje rok ... v boju je zmagalo dekle, a zvečer je fant vendar odnesel šopek ali robec, ki ga je doma zaklenil v skrinjo. Dokler ga ni vrnil, je bilo dekle na pol njegovo, a ono je gojilo rahlo upanje; ni jima zmanjkalo snovi za razgovor. Dekle je ob vsaki priliki terjalo robec, a fant je odlašal z vrnitvijo. Nekatera ga je dobila nazaj šele, ko je kot nevesta prišla v hišo ...« (280)

Bevkova povest *Obračun* pa sega že v dvajseto stoletje, v čas po prvi svetovni vojni. Vojna je spremenila vse, tudi dekleta. Literarni junak Peter Čelik se nostalgичno spominja deklet, »skrit[ih na oknih] za lončki nageljnov« (146), ki so sramežljivo čakala ponočne vasovalce. Na oknih ni bilo več deklet, saj so se le-ta pridružila fantom v gostilnah.

Odnos kmečke mladine do ljubezni in spolnosti obravnava tudi Branko Hofman v pogovoru s pisateljem Miškom Kranjcem. Ta prekmurski pisatelj meni, da se odnos kmečke mladine do ljubezni zelo razlikuje od njihovega odnosa do spolnosti. V ljubezni so sramežljivi, strah jih je »intimnega spovedovanja, [...] notranjega razkrivanja in čustvovanja. Čutijo se izpostavljene, če kažejo svojo mehko [...], [z]ato se navadno posredno izpovedujejo, včasih s trdo besedo ali humorjem, včasih s pogledom ali objestnim gibom.« (Hofman 1978: 178) Po drugi strani pa spolnost spoznavajo »elementarno in samoumevno« (177), že kot mali otroci, ko bik naskoči kravo ali ko pomagajo pri telitvi. »Zato tudi kasneje, ko odrasejo, drugače – bolj naravno in neposredno – pojmujejo spolno moralo, manj sramežljivo, bolj življenjsko.« (178)

4.1.1 Združevanje mladih ob praznikih

Kmečka mladina iz prve polovice 19. stoletja je večino svojega časa preživela v ožjem družinskem krogu, ob delu in molitvi. (Madjar 2003: 107) S svojimi vrstniki so se mladi srečevali največ ob praznikih. Najmanjši praznik je bila nedelja, nedeljska sveta maša pa priložnost predvsem za izmenjavo pogledov med skritimi zaljubljenici. Na te poglede opozorita Kovačič v *Mladem gozdarju* in Jaklič v povesti *O, ta testament!* Ko se fant in dekle ujameta s pogledi, dekle zardi, kar fantu ali drugim očividcem pomeni potrditev njene ljubezni. Jaklič pa v povesti *Naša dekleta* predstavi nedeljsko mašo kot priložnost, ko se dekleta z novimi oblačili postavijo pred fanti in pred celo faro. Jeranova Urška od očeta izsili novo obleko po mestni modi, da bi se postavila pred snubcem, fanta pa to lepoticenje odbije in si raje poišče bolj preprosto in skromno dekle.

Večji praznik je bil semenj oziroma sejem, ko je fara praznovala god svojega zavetnika. Mladi so si kupovali odpustke, največkrat medene kruhke v obliki srca¹, redkeje prstane, cukre in sadje. Te odpustke so večinoma v dar dobivala dekleta, le redki so primeri, ko odpustek fantu podari dekle. Z medenim srcem so fantje izkazovali ljubezen, Žagarjevemu Gašperju iz Detelova *Svetlobe in sence* pa je pomenilo le

¹ V treh primerih imajo ta medena srca tudi listek z napisom. V Tavčarjevem *Cvetju v jeseni* Janez podari Meti srce z napisom: »Snoči je jokala, / dan's ni vesela, / to bo še stokala, / starca je vzela.« (45) V Kačevem *Gruntu* Micika prejme medeni kruhek s posvetilom: »Srce moje hrepeneče / k Tebi, ljuba, vedno vleče.« (36) Lectovo srce je imelo listek s pesmico tudi v Zupančevi povesti *Mlini stoje ...*, prejela pa ga je Franica: »Dober večer, dekle ti! / Bi li bila tvoja volja / z mano stopit' pred oltar, / da boš mi rekla pred oltarjem, / pred oltarjem trikrat ja?« (40).

sredstvo za norčevanje iz deklet. Medeni kruhek je ponudil dvema dekletoma hkrati, ko pa sta ti dve iztegnili roki, je sam ugriznil vanj in se tako iz njiju ponorčeval (284).

Za mlade je bil pomemben ljubezenski priprošnjik sv. Anton Padovanski oziroma »zaljubljeni Anton«, ki svoj god praznuje 13. junija. Z romanjem k cerkvi sv. Antona si je lahko dekleta izprosilo svojega fanta (Kunaver 1989: 93). Na to božjo pot so se podali Jakličevi junaki: dekleta v povesti *Za možem* (116–117) ter Kobaležev Matija in Zvitorepka v zahvalo, ker je župan dovolil njuno poroko (Jaklič 1936a: 188–190). Svetemu Antonu sta se priporočila tudi Gornikov Anton in Lazarjeva Ančka (Jaklič 2003b: 62–63), Košičkovemu Petru pa je priporočanje k sv. Antonu svetovala teta Mana, ko mu je pri prvi snubitvi spodletelo (Jaklič 1997: 33).

Mladina je na svoj način praznovala tudi božične in velikonočne praznike. Na velikonočni ponedeljek hodijo fantje k dekletom po pirhe, od svojih deklet dobijo v dar najlepše. To navado omenijo trije avtorji: Detela v *Malem življenju*, Zupanc v povesti *Mlini stoje ...* in Jalen v *Tropu brez zvoncev*. Jalen pozna tudi navado, ko fantje dan po božiču, na Štefanovo, hodijo k dekletom po potice. Na božični čas pa se navezuje tudi oblika zaročanja, ki je prikazana v povesti *Županova Neža in Blagajev Tine*. Na sveti večer sta Tine in Neža šla skupaj k maši in zaradi gneče ostala zunaj pred cerkvenimi vrati. »Opravilo mine in ko duhovni povzdigne presveto rešnje Telo, da zbranim blagoslov podeli, sežeta si Tine in Neža v roko. Taka je tam navada zaročati se na sv. večer, da je zaroka terdnejša in gotovejša, in ni se do zdaj nikoli zgodilo, da bi se bila taka na sveti večer sklenjena zaroka razderla.« (N. N. 1875: 41) Mladi so se skupaj poveselili tudi na tepežni dan, kar omeni Matičič v *Petrinki*, običaj pa je opisan v nadaljevanju na strani 46.

Povest *Županova Neža in Blagajev Tine* prikazuje tudi vaški praznik majevanje. Zadnji dan v aprilu fantje pred cerkvijo postavijo mlaje za majev god, nato kupujejo vaška dekleta, zbran denar pa se porabi za pripravo veselice. Tisti fant, ki svoje dekleta najdražje plača, je na veselici majevski kralj, njegovo dekleta pa majevska kraljica. Tine postane majevski kralj, saj še nikoli nihče ni dal toliko denarja za svoje dekleta. Naslednji dan na veselici sta majevski kralj in kraljica deležna posebnih časti. Tokrat se je prvič zgodilo, da je hlapec kupil hčer svojega gospodarja, zaradi tega mu jezni Nežin oče tudi odpove službo. (N. N. 1875: 91)

4.1.2 Združevanje mladih ob delu

Fantje so svojo pozornost dekletom izkazovali tako, da so jim pri njihovem delu priskočili na pomoč, kar je znano tako Deteli kot Finžgarju, prisotno pa je tudi v anonimni povesti *Županova Neža in Blagajev Tine*. Več pozornosti pa pisatelji namenijo skupnim vaškim opravilom, kjer je zbrana predvsem mladina iz cele vasi, opravljenemu delu pa sledita večerja in nato še ples s harmoniko. To so predvsem opravila zimskih večerov, kot so ličkanje koruze, metev prosa in prebiranje bučnega semena, prisotna pa so v Ingoličevi *Soseski* in Matičičevi *Petrinki*. Prežihov Voranc v *Jamnici* predstavi zabavne dogodke ob steljaraji², opiše pa tudi, kako fantje priskočijo na pomoč dekletom, ki v cerkvi pletejo vence za lepo nedeljo, tj. za žeganje. Povest *Županova Neža in Blagajev Tine* nam predstavi trgatev in tu prisotno »vinogradno pravico«. Mladi grozdje obirajo v parih in če fant opazi, da ga je njegovo dekle v trti spregledalo, se mu mora dekle odkupiti in pokoriti s poljubom (N. N. 1875: 25).

4.1.3 Nočno življenje mladine

Pod večer je prišla fantovska ura, ko so se zbrali vaški fantje, da so se kaj pomenili in zapeli. To fantovsko druženje je najbolj blizu Ivanu Matičiču, saj ga idilično opiše kar v treh povestih: v *Petrinki*, v *Fantu s Kresinja* in v povesti *Moč zemlje*. Dekletom so peli tudi podoknice, kar omeni le Detela v povesti *Vest in zakon*. V kmečkih povestih je najpogosteje prisotno nočno vasovanje fantov pod okni svojih izvoljenk. Fantje ponoči pristavijo lestev pod dekletovo okno, če je le-to previsoko, potrkajo, pokličejo dekle in upajo, da se bo okno odprlo. To vasovanje ima različna poimenovanja. Kdor na nočno vasovanje gleda negativno, ga imenuje oglarjenje oziroma voglarjenje, kar je narečno pogojeno. Tako imenovanje ponavadi uporabljajo tekmeči nočnih vasovalcev in starši, ki s snubci svojih hčera niso zadovoljni. Lepše pa ta običaj imenujejo zaljubljeni, ki pravijo, da gredo dekleta klicat.

Vasovanje pod oknom je najlepše opisano v Kodrovi *Marjetici*, Tavčarjevem *Cvetju v jeseni*, Matičičevem *Fantu s Kresinja* in v Ingoličevi *Soseski*. Ingolič v opisu Tončevega vasovanja pod Veronikinim oknom poudari pomen zamreženega okna, ki preprečuje popolno združitve in popolno srečo dveh mladih zaljubljenec. V tem je to

² Steljaraja je jesenska priprava smrekove stelje za živino, spremljajo jo določeni običaji. (Baš 2004: 581)

železo podobno Veronikinemu očetu, ki vezi svoje hčere z revnim ženinom odločno nasprotuje.

»Ko so domači pospali [...], je rahlo potrkalo. Ko je potrkalo drugič, se je ogrnila v belo ruto in stopila k oknu.

"Dober večer, Veronika!" jo je pozdravil Tonč in se prijel za križe, da bi ji bil bliže.

"Dober večer!" je šepetaje odzdravila.

Tako se je začel pogovor, ki mu dolgo ni bilo konca. Povedala sta si, kar sta čez dan delala ali zvedela novega. Če jima je zmanjkalo besed, jima tudi ni bil dolgčas. (Str. 23)

[...]

Bila sta si blizu, tako blizu, da nista čutila železnih križev, ki so ju ločili.

Ko je bilo že pozno, jo je prijel za roko. Obema so postale besede tišje. Veroniko je toplo spreletelo in čutila je Tončev vroči dih. Šele tedaj jo je zazeblo železo, ki je bilo zasajeno med njiju. Tonč, ki ga je čutil še bolj, se ga je oklepal s svojimi močnimi rokami, a ni se vdalo.

Ni bilo druge pomoči, moral se je posloviti.

Take so bile njene noči. Ni je krepilo spanje, ki ga je bilo tako zelo malo, marveč tihi, skrivnostni pogovori.« (24)

Matičič v povesti *Fant s Kresinja* opisuje Vidove prve obiske pod Baričinim oknom, ko je dekle še zelo plaho in ne popolnoma prepričano v fantovo iskreno ljubezen.

»Po daljšem klicanju se je dekle slednjič oglasila, vendar k oknu ni marala priti. Šele tretji večer jo je dvignil, da je vstala in se približala oknu. Sramežljivo se je skrivala za nageljne, poslušala njegovo sladko šepetanje, a objeti se ni pustila, komaj da mu je podala roko. Peti večer je šele prišla bliže k oknu in nekoliko odmaknila lonček, da sta se laže videla. Naslonila se je na okno in poslušala njegovo razkrivanje.« (127)

Vid je kmalu od dekleta hotel preveč, zato ga je Barica napodila. Vid je bil jezen in je hotel pustiti lestev kar pod oknom, vendar jo je vseeno pospravil in tako dekletu ni naredil sramote. Ko je čez nekaj časa Vid spet potrkal na Baričino okno, ga je dekle odslovilo, ker bi jo spravil v sramoto in odšel. Ko je Barica zaprla okno, je Vid slišal jok v njeni sobi, kar je v njem prebudilo ljubezen.

Večkrat pa so v kmečkih povestih opisani ponesrečeni poskusi voglarjenja. Vasovalcem dekletovo okno ostane zaprto, nekatere prepodijo tekmeci ali njihovi prijatelji. Enega izmed nočnih vasovalcev dekle oblije z vodo, drugemu ukradejo klobuk in orožje. Brata Petan iz Detelovega *Tujškega prometa* pa s pomočjo te navade

preženeta sestričnega snubca, saj bi ji v primeru možitve morala izročiti doto. Ko njune sestre ni bilo doma, je eden izmed bratov po lestvi splezal do njenega okna in vstopil v sobo, drugi pa je pripeljal njenega snubca, da si je to ogledal. Snubec je bil prepričan v dekletovo nezvestobo in je ni več hotel poročiti (37).

4.1.4 Šopki, nagelj, rožmarin

Dekle je fantu svojo naklonjenost lahko izkazalo tudi tako, da mu je dalo šopek s svojega okna ali vrta, fant pa si ga je pripel za klobuk. Ta običaj je v povestih pogosto opisan, največkrat je vezan na čas, ko so fantje odhajali na vojaški nabor ali k vojakom. Ta navada je prisotna tudi v Kačevi povesti *Grunt*: »Dekleta so žalostna trgala veje rožmarina, roženkravta in zadnje cvete zimskih nageljnov, rož ljubezni, jih povijale v šopke in jih rosile z vročimi solzami. Vso noč so peli fantje na vasi [...]. Od okna do okna je spremljala pesem fante po šopke.« (93) V Detelovi povesti *Svetloba in senca* pa si je Klančarjev Gašper kar sam utrgal rožo in si jo pripel za klobuk. Tako je dražil dekleta, ki so ljubosumno ugibala, katera mu jo je pripela. (384)

Za dve dekleti pa je rožmarin pomenil tudi napoved njune prihodnosti. Kodrovi *Marjetici* je pozebel, na poročni dan pa je umrla. V Detelovem *Prihajaču* pa je rožmarin napovedal srečnejši konec. Ko je Čedinov Štefan odhajal k vojakom, je Mejačeva Minica utrgala veliko vejo rožmarina, da mu jo bo pripela za klobuk, vendar si ni upala predenj. Peter ni hotel k Minici po pušeljce, od druge ga pa tudi ni vzel. Minica je vejo rožmarina posadila in si rekla, da bo Petrova, če rožmarin ne bo ovenel. Rožmarin ni ovenel, Peter in Minica pa sta se poročila, ko se je Peter vrnil od vojakov (251, 282).

4.2 Poročna folkloristika ob poroki

Poročni običaji se po pokrajinah zelo razlikujejo. Nekateri so prisotni povsod, drugi samo v določenem kraju, razlikujejo se lahko v obliki, obsegu, v samem poimenovanju. V nadaljevanju bodo predstavljene in kratko opisane vse najpomembnejše poročne navade, ki se začnejo s snubljenjem, končajo pa s prihodom neveste na ženinov dom. Te šege opisujeta Boris Orel v *Narodopisju Slovencev* (277-303) in Vilko Novak v *Slovenski ljudski kulturi* (194-207).

Za poroko se družini mladoporočencev dogovorita, ko pride bodoči ženin s spremljevalcem na dekletov dom snubit, uspešnost snubljenja pa se pokaže že s postrežbo, ki sta je snubača deležna. Družini se ta dan lahko dogovorita tudi za oklice v cerkvi ter za doto, kar ponekod že predstavlja zaroko. Po snubljenju gresta družini sestavit ženitovanjsko pismo, nato pa je na vrsti vabljenje. Mladoporočenca lahko vabita skupaj ali vsak svoje sorodnike, v vzhodni in severni Sloveniji pa vabijo za to določeni vabovci. Pred poroko morata ženin in nevesta tudi določiti svoje spremstvo. Spremstvo se po pokrajinah razlikuje tako v sestavi kot v poimenovanju, med njimi pa so najpomembnejši drugi in družice, starešina, teta in zastavonoša.

Ko je za poroko že vse dogovorjeno, mora ženin odpeljati nevestino balo na svoj dom. Vožnja bale se običajno zvrsti v tednu pred poroko in je najbolj slovesna na Gorenjskem. Balarji morajo že pred nevestino hišo premagati nekaj ovir (izplačati osebo, ki sedi na bali, poiskati peto kolo), najtežja ovira pa jih čaka na poti iz vasi. Vaški fantje jim zaprejo pot (šranga) in jo odprejo šele takrat, ko balarji rešijo zastavljene uganke in odplačajo odpeljano balo, lahko pa jim vaški fantje izročijo tudi »ženitovanjsko pismo«. Ko je nevestina bala že na ženinovem domu, se mlada v krogu neporočenih prijateljev poslovita od samskega stanu. Ženinovo gostijo navadno imenujemo fantovščina, nevestino pa kranclvečer (dekliščina).

Na dan poroke pride ženin s svati po nevesto na njen dom. Ker so vrata zaprta, se mora zanjo pogajati z nevestinimi svati. Ti mu najprej ponudijo staro žensko (iz cunj in slame), nato mlado dekle, na koncu pa šele pravo nevesto. Nevestini domači svate pogostijo, nato se nevesta poslovita od doma in od domačih. Na poti od nevestinega doma k poroki ali pa na poti od poroke na ženinov dom lahko svati ponovno naletijo na oviro: vaški fantje jim s šrangom zaprejo pot. Ko ženin odplača nevesto, nadaljujeta pot do cerkvene poroke, ki je razmeroma mlad ženitovanjski obred. Po cerkveni poroki se začne poročna gostija, najpogosteje imenovana ohcet, ki pa lahko poteka na ženinovem ali na nevestinem domu. Na svatbi so tudi nepovabljeni gosti, ki jih med drugim imenujemo tudi prežarji, prežavci, zaplečniki, voglarji, šeškarji, oknarji ali trotarji. To so ponavadi vaški fantje in dekleta, ki na svatbi poskrbijo za zabavo in lahko tudi ukradejo nevesto.

Na koncu sledi še sprejem neveste na ženinovem domu. Nevesto že pred pragom sprejme ženinova mati, ji izroči hišne ključe in kruh in ji s tem odstopi mesto gospodinje v hiši. Nevesto čez hišni prag odnese ženin ali njegov drug, saj v pragu

prebivajo duhovi. Mlada v hiši za srečo prestopi vsak prag z desno nogo, v namen rodnosti pa ji na kolena posadijo majhnega otroka.

4.2.1 Čas ženitve

V povestih je čas ženitve večinoma določen oziroma ga lahko določimo sami, glede na druge dogodke, npr. kmečka dela. Čas ženitev po eni strani določa cerkveni koledar, po drugi strani pa zaposlenost kmečkega prebivalstva. Po cerkvenem koledarju se poroke ne smejo izvrševati v adventnem (štiri tedne pred božičem) in v postnem času (od pusta do velike noči). Kmečka dela na polju in na travniku so preprečevala poroko v poletnem času, torej je bilo ženitvi namenjeno pozno jesensko obdobje ter čas od božiča do pusta. Več literarnih junakov se je poročilo v predpostnem času, tako je bilo verjetno tudi v realnem življenju. Čas okrog novega leta je namreč tudi čas kolin, torej takrat ni primanjkovalo mesa, s katerim so pogostili svate. Zakaj je za ženitev najbolj primeren prav predpustni čas, najbolje razloži Matičič v povesti *Petrinka*: »Ta preljubi predpust je zato na svetu, da ljudje ne kradejo z ženitvijo predragocenega pomladnega in poletnega časa. Do pomladi hišna mati snaho uvede v domače gospodinjstvo, potlej pa hajdi ven, mlada gospodinja, in pokaži, kaj znaš! Je vse tako modro urejeno na svetu, vsak letni čas ima svoje naloge.« (163)

Tudi dan v tednu, ki je namenjen za poroko, se razlikuje od današnjega, ko se poroke vršijo večinoma ob sobotah. V obravnavanih kmečkih povestih so se zaročenci poročali večinoma ob ponedeljkih. Tudi Jakličeva junaka Kobaležev Matija in Zvitorepka sta se želela poročiti v ponedeljek v neglavni cerkvi, da bi ne bila cerkev polna zija. Ker to ni bilo možno, sta se poročila v sredo. V torek se Zvitorepka namreč ni hotela poročiti, saj se ob torkih poročajo reveži. V sredo so se ženili tudi v Kačevem *Gruntu*. Ker je svatovanje po navadi trajalo tri dni, se je svatovščina v petek razšla, sobota pa je bila dan za počitek.

4.2.2 Snubitev, ogledi

Običaj snubljenja je tesno povezan z ogledi. Ti poznajo več različnih pomenov. Sprva je to ime za poizvedovanje o premoženjskem stanju ženina oziroma neveste pred snubljenjem. To obliko ogledov pozna Matičič in jo uporabi v dveh povestih: v *Petrinki*

in v *Domu v samoti*. Ko imajo ogleda Petrinovi, se družini spoznata, zmenijo pa se tudi glede dote in gospodarstva. Na samotno Pristavo pa se Kržanova mati in hči na ogleda povabita kar sami. V nobeni povesti ni omenjeno snubljenje, zato bi lahko ti dve obliki ogledov razumeli tudi kot snubljenje samo. Torej so ogledi lahko tudi sopomenka snubljenja, tako jih v povestih uporablja tudi Miško Kranjec. Običaj snubljenja ni prisoten niti v Ingoličevi *Soseski* niti v Kačevem *Gruntu*. Temu mogoče botruje tudi dejstvo, da so družine s porokama zelo pohitele, zato so se vse potrebno dogovorile kar na ogledih. V *Soseski* so ogledi obojestranski, v *Gruntu* pa na ogleda pride le nevestina družina, da se dogovorijo o doti in preužitku. Fran Detela (*Gospod Liseč, Vest in zakon*) in Fran Jaklič (*Nevesta s Korinja*) pa v povestih uporabita tretjo obliko ogledov, ki se vrši po snubljenju, ko si nevesta s starši pride ogledat svoj novi dom.³

Po stari šegi snubljenja naj bi ženin s spremljevalcem prišel na nevestin dom praznično oblečen in se pretvarjal, da kupuje kako žival, da kaj pogrešanega išče itd. Tako naj bi prelisil zle duhove, da bi njegovi nameri ne mogli škodovati (Orel 1944: 277-278). Po starih šegah snubijo v Zupančevi povesti *Mlini stoje ...*, v Jakličevi *Nevesti s Korinja* in v *Svatbi na Selih*, v Jalnovem *Tropu brez zvoncev*, v Kodrovi *Marjetici*, v Bevkovem *Vedomcu*, tradicionalna pa je tudi ena izmed snubitev v Bevkovih *Srebrnikih*. Nekaj povesti snubitev samo omeni ali jo zelo skopo opiše.

Če si ogledamo snubitve v Detelovih povestih *Prihajač, Vest in zakon, Novo življenje* in *Tujski promet*, opazimo, da ne sledijo starim šegam in da niso tako nazorno opisane. V teh povestih v tradicionalno kmečko življenje že močno posega mestni vpliv, snubci so na kmete priseljeni meščani ali pomeščanjeni kmetje, razlog za snubljenje pa tudi ni ljubezen ampak pohlep po denarju in lastni koristi. Snubci so v svoji nameri zelo direktni, takoj preidejo na bistvo pogovora, kmečkih navad pri snubljenju pa ne poznajo ali pa se jim zdijo nepotrebne. Starim šegam pri vseh običajih, tudi pri snubljenju, najbolj sledijo premožnejši kmetje, ki nastopajo v povestih iz prejšnjega odstavka. Ti se zavedajo svoje pomembnosti, ki jo izkazujejo tudi pri vseh pomembnih dogodkih. Ti morajo biti izpeljani po starih navadah in s precejšnjo mero pompoznosti.

Snubitev ima za mlada zelo velik pomen, za njuno nadaljnje življenje je celo pomembnejša od same ženitve. Ob snubljenju se namreč določijo premoženjski temelji mladega para (Madjar 2003: 6). Starši se dogovorijo o višini nevestine bale in dote, o

³ Tri oblike ogledov: a) poizvedovanje o fantu/dekletu, ogledovanje njegovega/njenega premoženja pred snubljenjem; b) snubljenje; c) obisk neveste s starši na ženinovem domu po snubljenju, ogled gospodarskih razmer ženinove družine. (Baš 2004: 382)

prepisu gospodarstva na mladega gospodarja ter o preužitku. Prav višina dote je tista stvar, ki v kmečkih povestih pogosto povzroča težave. Skopušen kmet iz Detelovega *Novega življenja* pravi, da je prebral, »kaj uničuje [...] kmetске domove. To so previsoke dote, izplačila, ki tarejo vsakega, ki prevzame dom. Če propade dom, so tuji vsi otroci; če pa je dom trden, imajo vsi zavetje.« (340) Ta kmet je zato vesel, da si je njegova sestra izbrala revnejšega ženina, ki tudi ne bo zahteval toliko dote. Zaradi skopušnih bratov, ki nočejo izročiti dote, brez ženinov ostaneta Čemažarjeva Franca iz Bevkovega *Vedomca* in Petanova Urša iz Detelovega *Tujskega prometa*. »Pridno teto, ki pusti doto pri hiši, imajo [namreč] vsi radi.«⁴ (Detela 1967a: 299)

Revneга ženina so zavrnili v Jakličevih povestih *Od hiše do hiše* in *Svatba na Selih*, v Ingoličevi *Soseski*, v Kovačičevem *Mladem gozdarju* in v anonimni povesti *Županova Neža in Blagajev Tine*. Ker so bila dekleta stanovitna, fantje pa delovni in pošteni, so se čez čas vsi pari poročili z dovoljenjem staršev, v povesti *Od hiše do hiše* pa sta se mlada z ženinimi starši pobotala šele po poroki. V Kačevem *Gruntu* starši revno dekle, ki je zanosilo z njihovim sinom, izplačajo. Sina omožijo z dekletom iz premožne hiše, vendar se ženinov greh pozna tudi pri nevestini nižji doti. Redki pa so primeri, ko premožni starši svojim otrokom takoj dovolijo poroko z revnimi izbranci. Dve svetli izjemi sta Podlipnikov oče iz Jalnove povesti *Ovčar Marko* in Podlogarjev Šimen iz Finžgarjeve povesti *Strici*.

4.2.3 Postavljanje pisma in zapisovanje na fari

Poleg denarnih zadev se ob snubitvi starši mladoporočencev dogovorijo tudi o tem, kdaj bodo mlada zapisali na fari in postavili oklice ter kdaj bodo šli v mesto delat ženitovanjsko pismo. To se navadno vrši že v prvem tednu po snubljenju. Zapisovanje na fari je oblika priglasitve mladoporočencev cerkveni oblasti, pisanje ženitovanjskega pisma pa posvetni oblasti. Ko mlada gresta na zapisovanje k fari, se z duhovnikom domenita za oklice in za datum poroke. Zapisovanje je v povestih redko omenjeno, običajno je omenjen samo rezultat, torej oklici. Miško Kranjec pa v povesti *Življenje* zapisovanju da nekoliko večji pomen, saj sta Kolman in Jula po zapisovanju imela doma tudi manjši obed, taka je bila namreč navada. (140)

⁴ S temi besedami hlapec Miha odvrča od poroke Kržanovo Jerico, ker jo ima sam rad in ker dobro pozna njenega ničvrednega snubca.

Več pozornosti pisatelji namenjajo ženitovanjskemu pismu, ki ga družini mladoporočencev pišeta pri notarju. Ženitovanjsko pismo je za mlada zelo pomembno, saj predstavlja njuno gospodarsko osnovo. Takrat se gospodarstvo običajno prepíše na mladega ženina, določi se nevestina dota, višina dote ženinovih neporočenih bratov in sester, doreče pa se tudi preužitek, ki si ga izgovorita ženinova starša. Običajno pisatelji to pismo le omenijo, Ivo Trošt pa v povesti *Dve svatbi* pokaže, kako se veljavnost tega pisma še dodatno potrdi. Ko sta se mlada s spremljevalci vračala od notarja, so se vsi skupaj »nekoliko pomudili v trgu in tudi spili nekaj poličev vina. Saj drugače, kakor hočejo nekateri, takšna pogodba ni veljavna.« (299)

4.2.4 Oklici

Pomen oklicev razloži Matičič v povesti *Dom v samoti*: »[O]klici so zato tu, da se pred vsemi župljani stvar po pravici presodi in dožene. Ženina in nevesto je treba od vrha do tal pregledati; na vse tisto, kar je spotakljivega, pokazati s prstom in neusmiljeno ošibati ter, če le mogoče, sklenitev zakonske zveze zadrževati ali celo preprečiti. To je pravi smisel oklicev.« (50) Mladoporočenca sta bila navadno oklicana tri nedelje zapored pred poročnim dnem. Lahko sta bila oklicana le enkrat ali dvakrat, vendar so bili ti primeri bolj redkost, razlog pa je bila najpogosteje nevestina nosečnost.

V obravnavanih povestih se večkrat zgodi, da oklici med poslušalci v cerkvi sprožijo začudenje ali celo komaj zadrževan smeh. Jaklič pravi v povesti *Za možem*, da so zaročenca »vrgli raz leco ljudem v zobe.« (124) Ko so prvič oklicali Kobaleževega Matijo in Zvitorepko, so si »[v]si ljudje [...] tiščali usta z robci, suvali se s komolci, namežikovali si in glasen smeh jim je uhajal. In po vsej dolini ni bilo drugega pogovora kakor o tej svatbi.« (Jaklič 1936a: 199) Oklici so na sramotni oder postavili tudi Jakca in Micko iz Bevkove *Bridke ljubezni*. Na ta vse povsod prisotni govor o mladoporočencih po oklicih se navezuje tudi verz iz pesmi Ant. Hribarja, ki uvaja novo poglavje v Kovačičevi povesti *Mladi gozdar*: »Saj takrat o vsakem / Največ govori se, / Kadar smrt ga vzame, / Ali pa možji se.« (89) Razlika je le v tem, da se ob ženitvi o ljudeh govori grdo, ob smrti pa lepo.

Še dandanes je prisotna vraža, da mladoporočenca svojih oklicev ne smeta slišati, to naj bi namreč prinašalo nesrečo v njunem skupnem življenju. Jakličeva *Nevesta s Korinja* bi svoje oklice rada slišala, vendar jih ne sme. Nekatero neveste in

ženini so svoje oklice poslušali in je bilo to čisto običajno, torej lahko sklepamo, da je ta vraža novejšega izvora oziroma da je krajevno omejena.

Ob napovedi oklicev je v cerkvi nastala tišina, vsi so hoteli slišati, kdo se želi poročiti, še najbolj pa verjetno mlada dekleta. Na to se navezuje tudi primera, ki jo uporabi Franc Detela v *Malem življenju* in se glasi: poslušati »zvesto, kot dekleta zakonske oklice« (88).

4.2.5 Vabljenje

Opis vabljenja pred poroko je v povestih zelo redek, omenijo ga le štirje avtorji. V Detelovi *Svetlobi in senc* je pred dvema porokama omenjeno, da ženin vabi z drugom, nevesta pa z družico, najverjetneje vsak svoje sorodnike. Takšno navado pozna tudi Koder, vendar se Marjetica in Štefan ne ravnata po tem običaju. Na poroko vabita skupaj, oblečena v svatovska oblačila. Oba mladoporočenca skupaj vabita tudi v Ingoličevi *Soseski*. Miško Kranjec pa v dveh delih opiše prekmursko vabljenje na poroko, ki ga vrši pozvačin. Tako vabijo v povesti *Življenje*, v *Osi življenja* pa pisatelj opiše tudi njegovo opravo:

»Tudi pozvačina so oskrbeli. Nekega sorodnika so dobili. [...] Oblekli so ga, okrasili z brisačami, doma tkanimi, spodaj lepo pisanimi, na vsako stran prek ramen mu je visela ena taka brisača. Na to brisačo so položili mrežo, neko redko tkanino, eno močno rdečo in drugo zeleno. To mu je viselo prek ramen. Te mreže so okrasili z umetnim cvetjem in raznobarnim papirjem. Vse je bilo pisano, kakor bi cvetel mak. Na noge so mu privezali cel kup zvončkov najrazličnejših velikosti, tako da je možak že težko premikal noge. Tudi nad lakte so mu privezali zvončke. V desnici je imel leseno sekuro, na njeni glavi je bila razpeta ježeva koža, v levici pa je držal rog, s katerim je trobil gredoč po vasi. Na glavo so mu posadili klobuk, okrašen s celim grmom pušpana, zopet okrašenim z umetnim cvetjem. Prek krajcev pa so viseli tja do pasu segajoči trakovi iz debelejšega, a prav tako raznobarnega papirja.

Ta možak se je torej odpravil po vasi snubit sorodnike na gostijo. Ves teden je pohajkoval. Vsak večer se je vračal pijan, a zjutraj je zopet odhajal. Šele v petek se je ustavil doma.« (568)

4.2.6 Fantovščina in deklinščina

Fantovščina in deklinščina oz. kranclvečer sta običaja, ko se mladoporočenca poslovita od svoje družbe neporočenih fantov in deklet, v povestih pa sta ti dve navadi zelo redko prisotni. Petrinova se od svojih vrstnikov poslovita kar ob ličkanju koruze na Petrinovem skednju, za fantovščino je dal tudi Jakec v Bevkovi *Bridki ljubezni*. Janko Kač pa v *Gruntu* fantovščini in deklinščini nameni dokaj natančen opis. Slovo Kovačeve Micike in Kolenčevega Tone od družbe neporočenih se je vršilo zadnjo nedeljo pred poroko, poroka pa je bila v sredo. Popoldne so se pri Miciki zbrala vsa vaška dekleta, vsaka ji je prinesla svoj poročni dar. Celo popoldne so dekleta pela otožne deklinške pesmi, pripravila so ji poslovilni govor in ji izročila poročni šopek iz belih nageljnov. Vaški fantje se po starih navadah od Tone ne bi smeli posloviti, saj je imel že otroka, taki fantje pa niso več imeli pravice do fantovske družbe. Fante je povabil Kolenčev oče Matija, fantje pa tudi niso hoteli zamuditi priložnosti, saj je ženinov grunt obljubljal bogato gostijo. Fantje so pod večer pojoč prišli h Kolenčevim, vodnik je imel poslovilni govor, nato so vstopili v hišo, kjer jih je že čakalo vino. Če bi fantje ne prišli, bi to pomenilo sramoto za ženina, ker pa so prišli, so se nekateri v vasi jezili, češ da je denar za fante pomembnejši od starih postav. (39–40)

4.2.7 Vožnja bale

Nevestina bala vsebuje poslikano skrinjo, zibko, kolovrat, razno gospodinjsko in kmečko orodje ter kravo (Orel 1944: 284). Vsebina bale je odvisna predvsem od premoženjskega stanja nevestine družine. Za balo navadno poskrbijo nevestini starši, nekatera dekleta v povestih pa so si jo šivala kar sama. Večinoma je nevesta tista, ki k hiši prinese balo, drugače se menijo le v Detelovi povesti *Gospod Lisec*. Ker je stari Urban zelo skopušen mož, svoji nečakinji in gospodnji Jerici noče napraviti bale. Urbanu pritrjuje tudi gospod Lisec, ki je na njegovi strani le zaradi lastne koristi. Gospod Lisec pravi, da »pripelje balo tisti, ki se priženi ali primoži« (337), torej v tem primeru ženin. Ženinova mati pa je mnenja, »da bi bila sramota za hišo, če bi moral ženin kupiti nevesti poročno obleko, kar se še pri kajžarjih zlepa ne zgodi.« (337) Vsa ta prerekanja glede bale pa so bila brez potrebe, saj do ženitve ni prišlo. Ženin je moral k vojakom, nevesta pa je bila s tem zadovoljna, saj ji je bil pri srcu drug fant.

Balo z nevestinega na ženinov dom pa vozijo le v šestih povestih. Jaklič na ta običaj opozori v dveh delih: v *Nevesti s Korinjo* in v *Svatbi na Selih*. V obeh povestih pride po balo ženin z balarji na nedeljo pred poročnim ponedeljkom. Na nevestinem domu jih najprej pogostijo, nato nakladajo balo in plešejo. Na Korinju balarjem na poti domov vaški fantje zaprejo pot in za prevoz bale zahtevajo odkupnino. Na Selih pa do tega ne pride, ker se nakladanje bale konča s prihodom jeznega graščinskega lovca, ki hoče svojega tekmeca ubiti, vendar mu to preprečijo.

Jalen v *Tropu brez zvoncev* opiše slovesno gorenjsko vožnjo bale, ki se vrši nekaj dni pred poroko. Med nakladanjem bale pridejo vaški fantje na vozove poiskat peto kolo, nato pa balarje zaustavijo še na poti domov in zahtevajo odkupnino. Še ena oblika vožnje bale z gorenjskega konca pa je predstavljena v Finžgarjevi povesti *Strici*. Tu balo vozijo v soboto zvečer. Čeprav v povesti ni natančno opisano, kdo vozi balo, lahko domnevamo, da je to ženin z godci. Tukaj tudi ni omenjen odkup bale od vaških fantov. Obe gorenjski obliki vožnje bale se od drugih razlikujeta v tem, da se tu na vozovih z balo vozita tudi obe nevesti, ki vsem prisotnim, predvsem pa otrokom, delita velike kose pogače.

Pred poroko so vozili balo tudi v Matičičevi povesti *Petrinka*. Ta vožnja bale se od drugih razlikuje v tem, da jo vozijo fantje iz dekletove vasi in ne ženin. Fantje pripeljejo balo na nevestin novi dom, kjer jo sprejme nevestina bodoča tašča in balarje pogosti. V Kačevi povesti *Grunt* pa balo vozijo šele po poroki. Svatba se vrši od srede do petka, balo pa na nevestin dom pripeljejo v soboto zjutraj. Kdo pa balo pravzaprav pripelje, nam avtor ne pove.

Odkupu bale je podoben običaj šranganja. V tem primeru vaški fantje pot ne zastavijo bali ampak nevesti. Odkup neveste od vaških fantov je prisoten v treh povestih Janeza Jalna, nakazan pa je tudi v Matičičevi povesti *Dom v samoti*.

4.2.8 Slovo od doma

Poročni dan se prične z ženinovim in nevestinim odhodom od doma. To slovo, večinoma nevestino, pisatelji redko opisujejo. Janez Jalen ga omeni v treh povestih, opišejo ga tudi Jaklič, Zupanc, in Matičič v posebej obravnavanih povestih v nadaljevanju. Ženinov odhod od doma je prisoten v Matičičevi *Petrinki*, zelo lepo pa je

opisan v povesti *Strici* Frana Saleškega Finžgarja. Sin Gašper ob odhodu po nevesto prosi očeta, Podlogarjevega Šimna, odpuščanja in blagoslova.

»[P]reden je sedel sin na voz, da se odpelje po nevesto, sta se sešla oče in Gašper v zgornji hiši. Nemo sta si gledala v oči, dokler ni sin padel na kolena in zaprosil:

"Oče, odpustite mi, če sem vas kdaj razžalil. Blagoslovite me."

Šimen ga je prekrižal prvič: "Bog naj te blagoslovi, ki te bo, če Ga ne boš zapustil." In prekrižal ga je drugič: "In blagoslavljam te jaz, tvoj oče, da ne pozabiš četrte žive dni." In prekrižal ga je tretjič: "In še matere blagoslov iz nebes nadte, da bi bila Lucija kakor moja rajnica."

Sin je vstal. Oba sta molčala, si stiskala roke, grenko jima je postalo v grlu, dokler se niso orosile oči in sta se ločila.« (104)

4.2.9 Svatba

Orel (1944: 288) navaja, da je cerkvena poroka mlad ženitovanjski obred. Kot taka pa se je vrnila med dve poglavitni razvojni stopnji prastarega ženitovanjskega vrstnega reda, med nevestin odhod od doma in njen prihod na ženinov dom. Večinoma vrstnega reda ženitovanjskih običajev ni spremenila in so svatje s cerkvene poroke šli naravnost na ženinov dom. Več zmede pa je povzročila v severnem delu Slovenije, predvsem v Beli Krajini, kjer so svatje po cerkveni poroki še enkrat odšli na nevestin dom, tam morda običaje še enkrat ponovili, šele nato pa so odšli na ženinov dom.

Te različne običaje opazimo tudi v kmečkih povestih. Svatje v povestih gorenjskih (Fran Saleški Finžgar, Janez Jalen), primorskih (France Bevk) in koroških (Janko Kač) pisateljev gredo od cerkvene poroke naravnost na ženinov dom. V Bevkovi povesti *Hiša v strugi* gredo svatje sicer najprej na nevestin dom, vendar je to proti šegi in za ženinovo družino celo žaljivo. Drugačne navade pa poznajo Lojze Zupanc, Ivan Matičič in Fran Jaklič. Lojze Zupanc je sicer rojen v Ljubljani, vendar je kot učitelj služboval v Beli Krajini. V vasico ob Kolpi je postavil tudi povest *Mlini stoje...*, kjer je opisal belokranjsko ženitovanje, po cerkveni poroki najprej na nevestinem, nato šele na ženinovem domu. V takem zaporedju poteka tudi ženitovanje *Neveste s Korinja*, ki je postavljeno v dolenske kraje blizu Podgorice, kjer je bil rojen pisatelj Fran Jaklič. Notranjske običaje ob ženitovanju pa opisuje pisatelj Ivan Matičič, rojen v okolici Rakeka. V povesti *Petrinka* svatovanje poteka na nevestinem in ženinovem domu, v

Domu v samoti pa samo na ženinovem domu. Odstopanje v drugi povesti si lahko razlagamo tako, da ta poroka ni bila docela tradicionalna, saj se je ženin ženil že drugič, nevesti in materi pa se je na ženinov dom že zelo mudilo.

Poročno svatovanje se po pokrajinah razlikuje. Nekje svate pričakajo zaprta vrata in jih lahko odprejo le s pravilnimi odgovori, ki dokazujejo njihovo poštenost. Drugod se svatovanje začne s posebnimi otvoritvenimi plesi, zdravicami, pomemben je tudi sedežni red gostov. Poleg povabljenih gostov pa je na svatbah tudi veliko nepovabljenih. To so berači in otroci, najpomembnejši pa so nevestini in ženinovi vrstniki. Za nepovabljene goste ima vsaka pokrajina drugačno poimenovanje. Primorski pisatelj France Bevk jih imenuje šeškarji, Zupanc belokranjsko voglarji, Finžgar in Jalen z gorenjskim nazivom zapplečniki, Matičič jih imenuje zapečkarje in podoknarje.

Nepovabljeni vaški fantje pridejo na svatbo tudi po kolač ali po odkupnino za nevesto. V Kačevem *Gruntu* pridejo fantje na podoken: zapojejo podoknico, čestitajo mlademu paru, se zavrtijo z nevesto, nevesta pa jih obdaruje s kolačem. Podobno je tudi pri Jakličevi *Nevesti s Korinja*, le da fantje pridejo plozat, in pri Matičičevi *Petrinki*. Jaklič in Ivo Trošt (*Dve svatbi*) pa opišeta posebno notranjsko svatbeno šego. Na svatbo pridejo v kozla našemljeni ženinovi ali nevestini vrstniki, se tako predstavijo svatom, kozla lahko prodajajo ali pa se le poveselijo z mladoporočencema.

V povesti *Lukarji* pa nam Anton Ingolič predstavi prav poseben običaj, vezan na življenje pridelovalcev čebule. Zvečer je na svatbo prišlo pet koscev in pet sušačev. Ti so prišli na počitek, ženska pa jim je postregla čebulo na olju. To čebulo so jedli tudi svatje, da so se spomnili, da se danes gostijo, jutri pa bodo spet jedli le čebulo.

4.2.10 Prihod na novi dom

Prihod neveste na novi dom, njen sprejem s strani ženinove matere, opisujeta Matičičeva *Petrinka* in Jakličeva *Nevesta s Korinja*. Fran Saleški Finžgar pa v *Stricih* opiše sprejem neveste Lucije na Podlogarjevem domu, ki ga vodi ženinov brat Boltežar, saj je hišna mati že pokojna. Boltežar je nevesti na pragu ponudil potičko v rdečih pentljah v znamenje, da na novem domu ne bo nikoli lačna. Lucija je vzela potico, v zahvalo pa mu je v dlan stisnila križani tolar. Ko jo je Boltežar dvignil in ponesel čez prag, ji je rekel, da čez ta prag ne gre več od hiše, dokler je ne poneso. Čez prag pa so jo prav kmalu ponesli k pogrebu. (105)

5. Kmečke povesti z bogato poročno folkloristiko

Nekatere kmečke povesti poročni folkloristiki posvečajo zelo veliko pozornosti. Nekatere predstavljajo skoraj etnološki popis poročnih običajev in vraž. V teh delih lahko z lahkoto prepoznamo avtorjev direktni namen, da natančno opiše čas ženitovanja, s tem folklorne elemente postavi pred samo zgodbo povesti. Nekateri avtorji se poročne folkloristike dotaknejo skoraj v vseh delih. Detelove kmečke povesti vse vsebujejo poročno folkloristiko, predvsem v obdobju pred poroko, vendar pa le-ta ni obsežno opisana. Običaje poročnega dne kratko a nazorno opiše Fran Saleški Finžgar v povesti *Strici*. Poročne običaje vsebuje tudi večina povesti Ivana Matičiča in Janeza Jalna. Tako njuni povesti *Petrinka* in *Trop brez zvoncev* obe vsebujeta po eno poglavje s podrobnim opisom poročnih običajev. Opisovanje poročnih običajev je blizu tudi Franu Jakliču, celotna njegova povest *Nevesta s Korinja* namreč opisuje poročne običaje in vraže. Folklornim elementov vseh vrst posebno mesto namenja Anton Koder v povesti *Marjetica*, belokranjske običaje s pripadajočimi vražami pa opisuje Lojze Zupanc v povesti *Mlini stoje...*

5.1 Fran Jaklič: *Nevesta s Korinja*

Fran Jaklič se je rodil leta 1868 v Podgorici (Dobropolje) kot nezakonski otrok kmečkih staršev, umrl pa je leta 1937 v Ljubljani. Njegova povest *Nevesta s Korinja* je izšla leta 1920 v reviji *Dom in svet*. Takrat je kot učitelj že vrsto let služboval v domačem kraju, kjer je med svojimi ljudmi tudi sistematično zbiral dolenjske običaje in vraže. Teh vraž je največ v času rojstva in poroke, zato jih je vpletel tudi v dve svoji povesti. V prvi povesti z naslovom *Sin* opisuje Košičkovo družino v pričakovanju prvega otroka. Vanjo vključi običaje in vraže v nosečnosti, ob rojstvu in krstu, vse do materinega vpeljevanja na fari. Druga povest *Nevesta s Korinja* pa je nekakšno nadaljevanje prve, saj se takrat rojeni sin Peter ženi, in sicer po starih šegah. (Šuštar 1997: 95–103)

Kmeča povest *Nevesta s Korinja* je prava narodopisna študija, v kateri gre v prvi vrsti za prikaz običajev, vraževerja in ljudskega jezika, Jaklič je v povesti podal skoraj etnološki prikaz poročnih običajev. Povest je plod folklorističnega gledanja na vas, v

njej pa je prisotna tudi ideja, da je treba folkloro ceniti in spoštovati. (Kastelic 2003: 50; Šuštar 1997: 100–103) Če sledimo Altvaterju, ki deli povesti glede na pripovedno perspektivo, tu ne gre za pravo kmečko povest. Avtor namreč v tej povesti uporabi folklorno perspektivo, njegov poglavitni namen je opisati folklorne navade ob poroki, sama zgodba je drugotnega pomena. V isto smer se nagiba tudi Leclair, po katerem je *Nevesta s Korinja* zaradi velikega deleža folklore bližje reportažnemu romanu kot pa kmečki povesti.⁵ Miran Hladnik pa povesti zaradi večjega deleža folklornih scen in opisov prida naziv folklorne idile.

Začetek povesti tiči v odločitvi staršev, da prepustijo dom novemu rodu, zato je treba sinu najti dekle in ga oženiti. Neuspešnemu snubljenju sledi uspešno, nato se vrstijo priprave na poroko, tako materialne kot duhovne. Poroki sledi še svatba, najprej na nevestinem nato na ženinovem domu, ta pa se konča s prvo skupno nočjo mladoporočencev. To zaokroženo celoto pa Jaklič poetično zaključuje s pesmijo: fantje na vasi pojejo slovo, svatje s starešino na čelu pa pozdrav novemu zakonskemu paru.

Oblik zблиževanja mladih v povesti skoraj ni. Temu je kriva predvsem natura mladega Petra, ki se za dekleta skoraj nič ne meni. Z neko sosedo sta vedno par pri mletju prosa, druga pa mu je vsako leto ob viziterngi dala šopek, vendar Peter nima še nič določenega. Njegova starša zato za izbiro sinove neveste izbereta drugo pot. Za to poprosita kramarico Štefanovo Marjeto, ki je znana po tem, da mešetari z ženini in nevestami. Ker pa pri takih poslih gleda predvsem na lastno korist, tudi Petru slabo izbere. Skončna Francka, ki je zavrnila že šest snubcev, mora tokrat pod pritiski staršev popustiti.

Pred ogledi pri Skončnih Košička pripravi sina na snubljenje. Najprej ga je prekrizala, mu dala star tolar in mu razložila njegov pomen: »Običaj je tak. Tako je zaaral tvoj oče mene, tako stari oče svojo nevesto in Bog ve, koliko jih je bilo še pred nami, ki so tudi s srebrom v roki dobili privoljenje neveste. Ta tolar sem hranila za tistega, ki bo pripeljal nevesto na dom, zate, ker hočem, da ostane ta spominek pri hiši. [...] In ko ti bo dekle segla v roko in ti pogledala v oči ter obljubila, da pojde s teboj pred oltar, pa ji stisni srebrnjak.« (23) Peter je sprijel še sestro Marjančko in teto Mano, nato pa sta z očetom odšla. Kot izkušenega moža sta s seboj vzela še soseda Venceta.

Ogledi pri Skončnih so potekali po stari navadi. Skončni so se sprenevedali, češ da ne vedo, po kaj so kupci prišli. Vence je kar hitro povedal, da so prišli po nevesto, ter

⁵ Altvaterjeve in Leclairve analize o količini folklornih elementov v literarnih delih navaja Miran Hladnik v *Slovenski kmečki povesti* na strani 15.

hvalil ženina in njegov dom. »Nato se je razpredla dolga razprava o tem, kaj si bosta stara dva zapisala, ter o bali in o doti.« (25) Ko so se vse dogovorili, so dolgo čakali nevesto. Ta je po prigovarjanju le osorno segla Petru v roko. Peter ji je ponudil tolar, vendar ga ni znala sprejeti, ustrašila se ga je. Šele ko sta si mlada segla v roke, so se snubači usedli za pogrnjeno mizo, saj je taka navada. Sledile so zdravice, pred odhodom so se še domenili, kdaj gredo delat pisma in kdaj ju bodo dali na oklice. Zaroka se je razdrla že na dan postavljanja pisma, saj je nevesta pobegnila. Vencetu je vrnila tolar, ta je Košičkovim zato predlagal, naj gredo po nevesto k Drobiževim na Korinj.

Naslednji dan so že snubili na Korinju, to snubljenje je potekalo hitreje in bolj uspešno. Drobiževi na snubitev niso bili pripravljene, zato so se o vsem domenili brez ovinkarjenja. Med pogovorom o doti Micka ni bila prisotna, potem pa se je uredila in se jim pridružila, pričakovala je tudi Petrov tolar in ga znala sprejeti. Sledila je manjša pogostija, naslednjo nedeljo pa sta bila Peter in Micka že oklicana. Nedeljo po oklicih sta na ogled h Košičkovim prišla tudi Drobiž in Micka.

Pri Drobiževih so se začele priprave na poroko. Oče je mizarju naročil špampet »za dva«⁶ in poslikano skrinjo, Drobiževka pa se je šla posvetovat k svoji materi Andrejkatovki. Poročne šege in vraže se namreč prenašajo iz roda v rod, o njih pa največ vedo prav starejši ljudje. Stare Andrejkatovke pa se je pisatelj poslužil tudi zato, da je Mickini materi in s tem tudi bralcem zaupala vse potrebno za poroko, vsebino bale, razložila pa jim je tudi pomen nekaterih poročnih vraž. Nevesta mora v bali imeti »[s]podnje obleke iz platna [...] za trikrat se preobleči, tri pare rjuh, tri pare širokih antelj, ki se obešajo pri vratih in par dolgih ozkih antelj, na katerih spuščajo mrlič v jamo.« (42) V bali mora biti tudi kolovrat in sirkova metla.

Ker na nevesto prežijo nevarnosti, se mora držati nekaterih navodil stare mame Andrejkatovke. Nekatere vraže pozna tudi Micka sama, saj bi bila v zakonu rada srečna.

- Nevesta mora imeti pred poroko vedno pri sebi živo srebro, ki jo varuje urokov, in srebrn denar, ki jo bo obvaroval nesreče.
- Nevesta ne sme slišati svojega oklica.

Številne vraže so vezane prav na obnašanje neveste na poročni dan:

- Če bo koga sovražila, bo vedno živela v prepiru.
- Ne sme plesati, da bo več sreče.
- Ne sme jesti mesa, da ima srečo pri živini.

⁶ Velika postelja, zakonska postelja.

- Nobene stvari ne sme prijeti z levo roko, da ne bodo otroci levični.
- Na poti k poroki pri sebi ne sme imeti ključev, da tatovi ne bodo mogli vdirati v njen novi dom.
- Ko kleči pred oltarjem, mora imeti pod kolena obleko ali se mora tiščati ženina, da jo bo imel le-ta rad in ga bo lažje strahovala.
- Ko kleči z ženinom pred oltarjem, se ne sme nasmejati nikomur drugemu, to prinaša nesrečo.
- Beračem ne sme deliti črnega denarja, da ne bodo njeni otroci črni.

Priprave na poroko pa so tudi duhovne narave, ženin in nevesta morata k duhovniku na izpraševanje, potem pa dve soboti pred poroko k spovedi in dve nedelji pred poroko k svetemu obhajilu, tak je namreč običaj. Pri izpraševanju je Micki gospod Jurij govoril »o zakramentu sv. zakona, o dolžnostih zakoncev drug do drugega in do otrok« (48), razložil pa ji je tudi pomen prstanov. Pred prvo spovedjo je sprijela vse domače, k drugi spovedi pa je šla brez slovesa.

Zadnjo nedeljo pred poroko se je Peter z nekaj prijatelji in godci odpravil na Korinje po balo. Na okrašene sani so položili še jerbas, v katerem so bila različna jedila, velik šarkelj z bandercem in bokal vina, da bodo na nevestinem domu poskusili, kaj se bo jedlo na ženinovem. Pri Drobiževih so prišleki najprej ponudili jerbas z jedili, nato pa jih je Drobiž povabil v hišo. Nevesta je ženinu na klobuk pripela venec, tovarišica je tovarišu okoli klobuka ovila židano ruto, vsi prišleki pa so dobili tudi šopke. Med nakladanjem bale se je Micka skrila. Samo v tej povesti je namreč prisotna navada, da nevesta nakladanja bale ne sme gledati, verjetno tudi to prinaša nesrečo v zakonu. Ko je bila bala naložena, se je »pričela [...] gostija »župnega večera«, s katerim se prične vsaka poštena ženitovanjska gostija.« (52) Ob odhodu so začeli godci na sani nakladati, kar jim je prišlo pod roke, domači pa so to pobirali s sani. Sani so odpeljale samo na začetku naloženo balo, vendar le do konca vasi. Tam so jim korinjski fantje zgradili pot z dvema smrekama, povezanima z židanimi rutami. Peter je odkupil nevestino balo in fantje so jim pot odprli.

Poročni dan se je pričel z nevestinim slovesom od domačih in sosedov. »[M]ati jo je poštopila z blagoslovljeno vodo, oče jo je pa prekrižal« (55). S Korinja se je odpravila ob pokanju pištol, s tovarišico je sedela na zadnjih saneh. Pred cerkvijo je pokleknila na cerkvenem pragu in tam počakala ženina. Molila je, kakor so ji naročili: »da ne bi otroci umirali brez svetega krsta, za hišni mir in za božji blagoslov vsega potrebnega v hiši.« (56) K njej je pokleknil tudi Peter, potem pa sta skupaj odšla v

cerkev. Po maši je nevesta obdarila berače s srebrnimi groši, jerbasovka pa je beračem in otrokom delila šajdesen⁷. Svatje so v gostilni jedli in pili, kozarce so skozi okna podajali tudi nepovabljenim.

Svatba se je pričela na nevestinem domu, kjer se je nevesta z družico skrila v kamro. Ko so prišli ženinovi svatje, jim nevestini niso hoteli odpreti vrat. Ženin je v hišo prišel skozi postrešno okno, šel v kamro po nevesto, takrat pa so odprli vrata tudi njegovim svatom. Nevestin starešina je svatom določil sedežni red, na peči in okoli peči pa so bili nepovabljeni gosti, berači in otroci, ki so prišli na prežo. Še pred jedjo so pobrali darove v jabolko. Glavni godec je pobiral darove za nevesto. Vsi so peli:

Lejsem, lejsem, hišni oče preljubi / hišna mati preljuba / bratje preljubi / svatje preljubi!

Vas bom prosila, da bi mi cerengo skladali.

Ne bom nikoli vas pozabila,

Boga za vas bom prosila. (59)

Nevestini svatje so morali darovati še enkrat toliko kot ženinovi. Desetino denarja so dobili godci, nekaj je dobila kuharica, ostalo pa je bilo nevestino. Po juhi so sledile zdravice. Prvo zdravico je napil nevestin starešina ženinu in nevesti, drugo pa ženinov starešina hišnemu očetu in materi. Čez čas so prišli vaški fantje »plozat«, pod oknom so ukali in peli. Za čast, ki so jo izkazali mlademu paru, so bili nagrajeni z denarjem, jedačo in pijačo. Neki našemljeni ljudje so prišli prodajat velikega črnega kozla. Ker je kuharica povedala, da bo mesa zmanjkalo, so kozla kupili, šeme so se razbežale, od kozla pa je ostal samo še kozlovski meh. Svatje so prespali pri Drobiževih in pri sosedih, dopoldne pa so se zopet vrnili na svatbo. Proti koncu so pobirali denar za kuharico in njene pomočnice, godci pa so prodajali pecivo. Konec gostovanja so napovedale strežnice, ki so na mizo prinesle žolce, kuhano sadje in hruškovo vodo. Ženin in nevesta sta se odpeljala, sledili so jima ženinovi, kasneje pa še nevestini svatje.

Na ženinovem domu je nevesta doživela lep sprejem. Čez prag sta jo ponesla ženinov starešina in tovariš ter jo tako obvarovala zlega in nesreče. Micka je sprijela vse Košičkove, mati pa jo je pozdravila po stari šegi. Trikrat jo je vodila okrog mize in ji rekla: »Jaz te sprimem z vinom in s pogačo, ti pa mene sprimi z dobro srečo.« Vino ji je ponudila z besedami: »Lej, tako vino bomo pili, ko bomo seno grabili.« Ponudila ji je še pogačo: »Tako pogačo bomo jedli, ko bomo pšenico želi«, in maslenega pečenja: »Tako bomo pa jeli, ko bomo v prosu pleli.« (66) Med večerjo so prišli vaški fantje in

⁷ Šajdezen je popotna culica (kruh, meso in pecivo), ki jo navadno dobijo svatje ob koncu ženitovanja za domače, da bodo pokusili ženitovanjske dobrote. (Baš 2004: 598)

zapeli ženinu v slovo. Ob koncu svatovanja je običaj, da gre nevestina tovarišica mlademu paru postlat posteljo. Nevesti sname venec z glave starešinovka in ga izroči tovarišici, ženinu pa starešina. Mladi par je odšel spat, pospremili pa sta ga dve pesmi. Svatje so jima peli pozdrav v zakonski stan:

*Oj vivat, oj vivat naš zakonski par,
spremili smo njega pred žegnan oltar,
oj vivat, kot prej
ostanemo mi,
oj vivat, tud zdaj za naprej. (68)*

Fantje na vasi pa so jima peli slovo od samskega stanu:

*Poslušajte, fantje, ta žalostni glas:
dva naša tovarša se ločta od nas.
Sta vzela slovo od našega stanu,
mi fantje od njih pa ravno taku. (68)*

5.2 Anton Koder: Marjetica

Anton Koder se je rodil v kmečki družini v Radomljah pri Kamniku leta 1851, svoje življenje pa je dokončal v Ljubljani leta 1918. V svojih delih se je podpisoval tudi kot Anton Poženčan. Poženik je bila namreč vas, kamor se je Kodrova družina preselila v času njegovega otroštva, pisatelju pa se je zelo priljubila. V svojem literarnem ustvarjanju je opisoval svet slovenskega podeželja, kot se ga je iz svojih otroških let spominjal v tujini. (Kastelic 2003: 7) V delih je ohranjal veliko narodopisnega blaga, kot so stare šege, običaji, verovanja, zanimivi ljudski izrazi. Vsebina njegovih del pa se večkrat navezuje na ljudi, kraje in dogodke iz njegovega domačega okolja. (Gantar Močnik 2003: 30, 33) Stare šege in verovanja vsebuje tudi folklorna idila Marjetica iz leta 1877, ki je danes za širšo javnost dostopna le v spletni obliki.

Srakarjeva Marjetica je petnajstletno bajtarsko dekle, živi z očetom, mu gospodinji in skrbi za kozi. Je najlepša med vaškimi dekleti, poštena, pridna, vsako delo ji gre odlično od rok. Zaljubi se v Mlinarjevega Štefana, najlepšega in najbogatejšega fanta v vasi. Oče Mlinar tej zvezi nasprotuje, zato Štefan odide od doma. Čez čas se oče Mlinar omehča, Štefan se vrne domov in pričnejo se priprave na poroko. Vendar pa Marjetica zboli in na dan poroke umre.

Kodrova povest poleg nesrečne zgodbe dveh mladih nudi tudi bogat opis kmečke folkloristike. Stari Srakar je namreč spoštoval tradicijo, predvsem je ohranjal navade in vraže, po katerih se je ravnala njegova pokojna žena, Marjetičina mati. To je večkrat potrdil tudi z besedami: »Stara vera, stara šega in star denar je še vedno najbolje.« Nekateri izmed teh običajev so povezani z delom, to so npr. peka kruha, žetev, trenje lanu, preja. Predvsem skupinska dela so ponavadi prerasla okvire dela, za prejo Koder pravi, da bi jo »lahko [...] imenovali naroden praznik«. Poleg velikih del Koder opisuje tudi navade, vezane na določene praznike, to so kresni dan, semenj in božič. Na sveti večer mora biti vse orodje pospravljeno in zakrito, shrambe odprte, na skladnici drv pa mora biti podoba križa. Z nepospravljenim orodjem bi namreč strašil hudobni duh, iz zaprtih shramb bi duše umrlih ne mogle častiti Jezusovega rojstva, podoba križa pa varuje hišo pred smrtjo. Koder v povesti opisuje še vraže, ki varujejo dom pred slabim vremenom, ter nenazadnje tudi običaje ob prehodnih dogodkih v življenju, to sta pogreb s sedmino in poroka.

V Marjetici so opisani tako načini zблиževanja mladih kot tudi sama poročna folkloristika. Med načini zблиževanja mladih se Koder posluži pomoči pri delu, vasovanja pod oknom in dajanja pušeljev, prstanov in robcev. Vaško terišče je pravi kraj za vasovanje mladih. Medtem ko dekleta terejo, jim fantje svojo naklonjenost izkazujejo tako, da jim sušijo lan in vežejo povese. Koder lepo prikaže dve Štefanovi vasovanji pod Marjetičinim oknom, ko jo povabi na vaško veselico in ko pride po slovo. Znamenje ljubezni pa so tudi pušeljci, ki jih fantje nosijo na klobukih ali telovnikih. Štefan si pri Marjetici izprosi enkrat purparo, drugič nagelj. Rožmarin pa nima tako vesele zgodbe. Po Štefanovem odhodu od doma je zapadel sneg, ki je pokril tudi Marjetičin rožmarin. Dekle ga je presadilo v toplo prst in se spraševalo, če si bo rastlina opomogla. Strah jo je bilo, da bo sneg tako kot rožmarin zapadel tudi njo in njeno ljubezen.

Nekaj običajev pri zблиževanju mladih je vezano tudi na nekatere praznike. Na določene praznične večere »se drevje, grmovje in rastlinje pogovarja. [...] Tudi prihodnje stvari se zvejo baje od njih in nekje izvira studenec, kjer zagledajo deklice svoje namenjene ženine, fantje svoje neveste.«⁸ Na kresni in na sveti večer Štefan in Marjetica v studencu zagledata svojo prihodnost, drug drugega. Na božični čas je vezan tudi običaj okrasitve hiše. Ko je bila Marjetica še otrok, je vsako leto postavljala jaslice.

⁸ To vražo omenja tudi Dušica Kunaver (1989: 93).

To leto pa je nevesta, zato jaslic ne postavlja več, ampak samo okraši razpelo in svete podobe. Vraža o studencu prihodnosti in božična okrasitev hiše sta omenjeni le v tej povesti.

Kar se tiče poročne folkloristike, je Koder v povesti največ pozornosti namenil snubljenju in vabljenju, dotaknil pa se je tudi ženitovanjskega pisma in predporočnih priprav, tako na Marjetičinem kot na Štefanovem domu.

Snubitev se začne že na ženinovem domu, kjer stricu in sosedu (prisežnemu možu) postrežejo z vinom in suhim mesom. Preden se štirje praznično oblečeni svatje odpravijo k Srakarju, mati pokriža Štefana z blagoslovljeno vodo »za en dober namen, pa za srečen opravke.« Pri Srakarju je vse pospravljeno, saj je mati Mlinarica Marjetici že povedala, da pridejo snubit. Ko svatje vstopijo v hišo, ne povedo takoj, zakaj so prišli. »[R]azplete [se] govornica bolj o navadnih rečeh, o vremenu, o letošnji zimi, počem se je kupovalo in prodajalo na zadnjem sejmu, pa kako dolg bode letošnji predpust in ali bode spomlad kaj prida in pa ozimna setov.« Predpustni čas obrne besedo tudi na ženitve in na mlado Srakarjevo gospodinjo, ki jo mora iti Štefan iskat, da se jim bo pridružila pri pogovoru. Med nazdravljanjem z vinom se svatje domenijo, kaj si bodo izgovorili starši mladoporočencev, to se bo namreč pisalo v ženitovanjsko pismo.

Čas pred poroko je namenjen pripravljanju vsega potrebnega, kar se bo potrebovalo na dan poroke in kasneje v zakonskem stanu. Marjetica si je šivala svatovsko perilo, odločila se je, da bo sama sešila vse, kar potrebuje nevesta za poročni dan⁹. Ob večerih je pri njej vasoval Štefan in ji krajšal čas. Mlinarjeva hiša pa je bila najbolj premožna v vasi, zato so si nekateri zaradi te ženitve obetali velik zaslužek. Čevljar, šivilja in krojač so se ustavljali pri hiši, hvalili Mlinarjevo hišo, ženina in nevesto in se ponujali za delo, katero bo zagotovo bogato plačano.

V zadnjih dneh pred ženitvijo se vrši svatovsko vabilo. Navadno vabi le ženin z drugom, Štefan pa je določil, da bosta vabila z Marjetico, oblečena v svatovska oblačila. Ta oblačila, tako ženinova kot nevestina, je Koder zelo natančno opisal. Pred odhodom je mati Mlinarica bodoči snahi naročala, »kaj se spodobi še vse pred poroko, koliko molitve bode še potreba, pa kateremu svetniku in svetnici božji naj se še priporoči in na katero božjo pot naj se obljubi. Tako je namreč starodavna navada pri Briškoselskih nevestah. In tudi ona ne sme opustiti tega.« Že med vabljenjem pa se pokaže, kakšen zakon bosta imela mladoporočenca. »Beričkovačšani namreč so prav trdno verovali na

⁹ Še danes je prisotna vraža, ki pravi, da si nevesta ne sme sama sešiti poročne obleke, da to prinaša nesrečo.

razne vraže in veljale so jim, kakor gotov denar ali pa župnikova beseda raz prižnice. Nihče bi se jim ne bil bolj zameril kot oni, ki bi dejal: to je otročje, to je nespametno. Vražji posel so oskrbovale navadne sključene koščene babice in brezzobe starke ter ga širile od ust do ust.« Vsa znamenja pa so kazala na to, da Marjetica in Štefan ne bosta imela srečnega zakona. Slab znak je bila Marjetičina bledica, solze v njenih očeh, škripanje vrat ob vhodu mladoporočencev v hišo. Ob nazdravljanju na Marjetičino zdravje je Štefanu padla kupa iz roke, na nekem pragu pa se je Marjetica spodtaknila in bi padla, če je ne bi Štefan ujel. Po končanem vabljenju sta mlada pri Mlinarju še nazdravila s starši in sosedi. Teta Barba je takrat preštela vso družbo in prestrašena ugotovila, da je vasovalcev trinajst, kar naj bi pomenilo, da bo eden izmed njih v enem letu umrl.

Umrla je Marjetica, na poročni dan. Nekateri menijo, da zato, ker je Koder več pozornosti namenjal folkloristiki kot pa sami zgodbi. Tako je namreč lahko opisal vraže, povezane z zdravilstvom, ter na koncu še pogreb in sedmino. Sama ne verjamem, da je Koder zgodbo podredil folkloristiki. Poročni običaji se namreč ne končajo z vabljenjem, temu sledi še vožnja bale, šranga, nevestin odhod od doma, sprejem na novem domu in svatba. Za opis običajev ob smrti pa bi lahko »žrtvoval« drugo osebo, npr. starega Srakarja. Če Koder Marjetici v povesti ne bi namenil tako zgodnje smrti, bi lahko opisal tudi običaje v času nosečnosti, ob porodu in ob krstu. Mogoče pa je z Marjetičino smrtjo Koder hotel pokazati, da vraže le niso otročje in nespametne.

5.3 Lojze Zupanc: *Mlini stoje...*

Lojze Zupanc se je rodil v Ljubljani leta 1906, umrl pa leta 1973 v Škofji Loki. Čeprav po rodu Ljubljančan, se je kot učitelj veliko selil in tako spoznal tudi Belo krajino, ki mu je bila posebno pri srcu. Kot meščanu mu je bilo podeželje velika uganka. Tam je srečal drugačne ljudi, z drugačnimi navadami in običaji, ki pa so ga takoj pritegnili. O Beli krajini je prebiral zgodovinske knjige, navezoval stike s posebnimi vaščani, svojim učencem je večkrat dal nalogo, naj iz pripovedi starejših napišejo kakšno posebnost svojega kraja. To zbiranje in zapisovanje narodnega blaga je bilo njegovo prvo literarno delo. (Grlica 1997: 8) Njegova povest *Mlini stoje...* je izšla leta 1945 v Dobri knjigi.

Tudi v tej povesti Zupanc opisuje svet ob Kolpi, belokranjsko naravo, njene ljudi in njihove običaje. Opiše belokranjsko proščenje in jurjevanje, navade ob božiču, krstu, poroki in pogrebu. Med skupinskimi deli se loti žetve, mlatve, okopavanja vinogradov, trgatve, pobiranja krompirja, prav posebna pa je nočna žetev ajde, kar je stara belokranjska navada. Zupanc veliko pozornosti posveča ljudskemu vraževerju, to je najbogatejše v času poroke in v obdobju od nosečnosti do krsta. Poroka in rojstvo sta namreč začetka nekega novega življenja, zato so ljudje posebej pozorni na indice, ki kažejo, kakšno bo življenje nekega posameznika oziroma skupno življenje novih zakoncev.

Zgodba se vrti okrog spora župana Marinča in njegovega tekmeča, naprednega in povzpetnega Kraljiča, ki je svojo kmetijo uredil po večletnem garanju v Ameriki. Bližajo se županske volitve, kar se kaže tudi v nenehnem rivalstvu med kandidatoma. Višek prerekanj predstavlja Kraljičeva pobuda o ustanovitvi šole v občini. Marinč in Kraljič imata tudi vsak svoj mlin, ki pa trenutno samevata, saj se občani nočejo zameriti bodočemu županu s tem, da bi nosili v mlin njegovemu nasprotniku. V nasprotju s starši pa se mladi prav dobro razumejo. Kraljičev Jože se skrivaj sestaja z Marinčevo Franico. Ko skupaj z Marinčevim Tončetom pretepeta Kraljičeve pristaše, ki izzivajo v Marinčevi krčmi, se Jože spre z očetom in odide od doma. Marinčev Tonče se sestaja z bajtarsko Kavransko Nežico. Oče najprej tej zvezi nasprotuje, nato jo dopušča v upanju, da se bo sin spametoval, na koncu pa s poroko hoče prihraniti hiši sramoto, saj je Nežica že noseča. Sovraštvo med Marinčevo in Kraljičevo družino je pozabljeno, ko Kraljič utone v Kolpi. Jože se vrne in po enem letu snubi Franico. Marinčev in Kraljičev mlin pa zopet meljeta.

Povest se zaključi s poroko Jožeta in Franice, kjer Zupanc zelo lepo opiše belokranjske poročne navade. Proti koncu povesti se poročita tudi Marinčev Tonče in Kavranska Nežica, vendar pisatelj njuno poroko le omeni, jo časovno določi v predpostni čas, natančen opis poročnih običajev pa prihrani prav za konec povesti. V nasprotju z bogatim opisom poroke pa se tipičnih oblik zблиževanja mladine posluži le v dveh primerih, ko Kraljičev Jože Marinčevi Franici na semnju kupi odpustek, lectovo srce (40), in ko Franica ob veliki noči Jožetu nariše pisanico (51).

Tudi Zupanc poročne običaje prične z opisom snubljenja v predpostnem času. To snubljenje se od drugih razlikuje, saj poteka v dveh delih. Prvi večer prideta k Marinčevim dva soseda, ki naj bi kupovala junico za Kraljičevega Jožeta. Temu primerno sta bila tudi opravljena: enemu je preko ramen visela veriga za vodenje junic.

Franica je sramežljivo zapustila hišo, gospodinja pa je mizo pogrnila z belim prtom in nanjo položila hleb kruha. Čeprav so vsi v hiši vedeli, po kaj sta vasovalca prišla, so se menili le o junici. Ker se je gospodar odločil za prodajo, sta soseda drug večer pripeljala še Jožeta, da so se domenili vse potrebno. V dnevih pred poroko je mladina pri Marinču plesala, v obeh hišah mladoporočencev pa so zaklali svinjo ter pekli kruh in povitice.

V nedeljo so bili zadnji oklici, v ponedeljek pa poroka. Svatje iz Kraljičeve hiše so se ustavili pred Marinčevo hišo. Zastavnik je potrkal in zapel:

*»Bog daj, Bog daj, gospodar,
Bog daj, gospodinja vi!
Bi li bila vaša volja,
da bi nam dali svojo hčer?«* (235)

Marinč je odprl vrata in napil svatom, ti pa so zaplesali v vežo. Ko je prišla nevesta, jo je v varstvo vzel ženinov drug. Za zastavnikom so se odpravili proti cerkvi, po maši pa so se v istem vrstnem redu napotili v Marinčevo hišo, le da je sedaj nevesta hodila ob svojem možu in ne ob njegovem drugu. Prvi ples na svatbi sta odplesala ženin in nevesta, drugega pa nevestin oče in ženinova mati. Vso noč so pili, peli, jedli in plesali, proti jutru pa so nekateri šli počivat. Ko se je zdanilo, so se vrnili k Marinču, kjer se je vrstilo nevestino slovo od doma. Franica se je v joku poslovila od matere in očeta, mati pa je ob odhodu mladoporočencema podarila leščerbo in dežnik. Svatje so se odpravili na Kraljičev dom. Jože je ženo nesel čez prag k materi in ji rekel: »Čez ta prag te ponese v svoj dom, čez prag te bodo nesli iz njega.« (237) Kraljička je snaho pozdravila s kruhom in vinom, da je jedla in pila na zdravje in srečo hiše. Franico je posedla in ji na kolena posadila nakolenče, majhnega otroka, kateremu je nevesta darovala denar in velik kos blagoslovljenega vrtanja¹⁰. Gostija je trajala še cel dan in dolgo v noč, ob polnoči pa so svatje na prt pred starešino darovali ženinu in nevesti. Zunaj pod okni so pili in peli tudi voglarji.

V opisovanje poročnih navad so vključene tudi vraže, ki pa jih zaradi večje preglednosti navajam ločeno. Zanimivo je, da se večina teh vraž navezuje le na nevesto, na ženina redko. Morda to pomeni, da je ženski del populacije bolj vraževeren od moškega.

- Nevesta pred poroko ne sme plesati, če hoče imeti kot gospodinja srečo pri živini.
- Bodoča nevesta se ne sme dotakniti zaklane kokoši, da ne bi rodila mrtvega otroka.

¹⁰ Vrtanje oziroma vrtanik je obredni kruh, okrogla pšenična pogača, spletena iz treh kit. (Baš 2004: 689)

- Če nevesta obleče robačo¹¹ narobe, ji čaravnice s Kleka ne bodo nikoli škodovale.
- Nevesta mora ženinu podati roko in ga trikrat obiti, da ji bo mož vse življenje pokoren.
- Nevesta si v nadržja skrrije jabolko, da ima ob dojenju dovolj mleka.
- Ko gre nevesta med darovanjem okoli oltarja, mora na tla spustiti jabolko, da bo lažje rodila.
- Ob odhodu neveste iz domače hiše mati podari nevesti gorečo leščerbo, ženinu pa dežnik. Luč in dežnik ju vse življenje varujeta pred uroki.
- Na ženinovem domu ženin nese nevesto čez prag. V pragu namreč prebivajo zli duhovi, kar pojasnjuje Orel v *Narodopisju Slovencev* (292–293).
- Nevesti na novem domu na kolena položijo nakolenče, majhnega otroka moškega spola, da bi hiši rodila moške potomce.

Poroki kmalu sledi ženina nosečnost, rojstvo in krst. Za čas od nosečnosti do otrokovaga krsta pa Belokranjci poznajo mnogo vraž, ki večinoma napovedujejo novorojenčevo prihodnje življenje. V času nosečnosti se namreč žena ne sme uesti na brano, saj bi bilo v tem primeru dete krevljasto. Ko se otrok rodi, mu pod glavo položijo dve prekržani sveči, da ga v življenju ne bi bilo strah. Ko botra neseta otroka h krstu, mu priložita kruh za dobroto, mašno knjižico za učenost in denar za bogastvo in srečo. Boter, ki otroku določi ime, pa lahko vpliva tudi na njegovo zdravje. Če bi namreč stopil v hišo s pokrivalom na glavi, bi otrok zbolel. Čas po porodu pa je nevaren tako za ženo kot tudi za ljudi okrog nje. Otročnici naj bi škodovala svetloba, z ogledovanjem same sebe pa lahko izgubi mleko. Če pred vpeljevanjem v fari¹² pride v tujo hišo, tej hiši grozi strela. Če takrat hodi okrog, se za njo pode podgane in uši, če pa se le dotakne studenca, bo ta usahnil. (64–69)

V odnosu do vraževerja je avtor podoben nekaterim svojim junakom, predvsem mlajšim. Tem se zdi ljudsko verovanje smešno, a se pogosto po njem ravnajo. Tako se je npr. Franica smejala naročilu Plutove Zefe, kako doseči moževo pokornost, sama pa je zadostila še mnogim drugim vražam (235–236). Tudi Zupanc se od praznoverja pogosto distancira. Ob neki priložnosti celo zapiše: »Ne smejte se! Takšna je navada v Beli Krajini« (237). Vraževerje se mu torej zdi smešno, njegovo prisotnost v povesti

¹¹ Robača je narodno belokranjsko žensko vrhnje oblačilo, ki pokriva spodnji del telesa, krilo. (Baš 2004: 255)

¹² Vpeljevanje je obred blagoslova mlade matere na pragu cerkve, preden je prvič po porodu stopila vanjo. Porodnica je bila z blagoslovom očiščena in sprejeta v cerkveno občestvo. Obred vpeljevanja je bil ukinjen po drugi svetovni vojni. (Baš 2004: 685)

celo opravičuje, češ da je taka navada, da je tako že od nekdanj. V razvoju dogodkov pa dokaže, da je v vraževerju tudi nekaj resnice. Po ljudskem verovanju fant, ki je oblečen v Zelenega Jurija, na dan jurjevanja ne sme razkriti svoje identitete nekolednikom, v primeru razkritja mu grozi smrt v rodbini. Kraljičev Jože se je razkril Marinčevi Franici (82–83), kasneje pa je njegov oče utonil v Kolpi. Zupanc Jožeta ne krivi za očetovo smrt, z njegovim razkritjem Franici nam le namiguje, kaj se bo v Kraljevičevi družini pripetilo. Razvoj dogodkov v povesti je dokaz, da je tudi avtor sam nekoliko vraževeren.

Pisatelj je svoje delo ocenil z besedami: »Mislim, da sem se s tem romanom oddolžil ljubljani Beli krajini za vse, kar mi je dolgo vrsto let, odkar sem z vsemi srčnimi nitmi povezan z njo, dajala nesebično in bogato. Belokranjci so dobri, delovni in pošteni ljudje. To me pa nikakor ne zavaja, da bi jih opisoval takšne, kakršni naj bi bili na praznik, ampak jih v romanu opisujem takšne, kakršni v resnici tudi so ob prazničnih in delavnih dneh.« (Grlica 1997: 24)

5.4 Janez Jalen: *Trop brez zvoncev*

Jalnovo življenje se je pričelo leta 1899 v kmečki družini v Rodinah pri Žirovnici in končalo leta 1966 v Ljubnem na Gorenjskem. Kot duhovnik je dve leti služboval v Srednji vasi pri Bohinju, ta pokrajina pa ga je čisto prevzela. Prav okolje Bohinja in domače vasi je v njegovih delih zelo pogosto opisano. Vse Jalnove povesti vsebujejo kmečko tematiko, gorenjsko idiliko, folklorne motive in nasprotja med dobrim in zlim. (Hočevnar 1997: 2, 10) »Janez Jalen je pisatelj idilične domačnosti, občudovalec preprostega kmečkega življenja in planinskega sveta, v katerem njegovi dramski in pripovedni literarni junaki živijo svoje s starimi navadami napolnjeno delo in življenje.« (Glušič 1996: 72)

Te stare navade, predvsem poročno folkloristiko, je predstavil v treh povestih: v *Cvetkovi Cilki*, v *Ovčarju Marku* in v *Tropu brez zvoncev*. Zanimivo je, da v vseh treh povestih omenja odkup neveste od vaških fantov, saj je v povestih ostalih avtorjev omenjena le izjemoma. V *Cvetkovi Cilki* in v *Ovčarju Marku* sicer ne opiše njenega poteka, ampak se je dotakne le bežno. V *Cvetkovi Cilki* pravi, da so »[n]a vasi [...] peli fantje. Privoščili so si bili vina za Viktorjev denar. Bogato je odkupil Cilko.« (73) Ovčar Marko pa odkup neveste hudomušno omeni Ančki, ko ji nazdravi ob njenem godu:

»Bog ti daj fanta, ki te bo vreden. Toda, drago te bo moral odkupiti od nas drugih krniških fantov.« (203) V *Ovčarju Marku* je opisanih tudi nekaj neuspešnih ponočnih vasovanj pod Ančkinim oknom, lepo pa je predstavljen tudi poročni dan Marka in Ančke. Samo ta dva mladoporočenca se na svoj poročni dan ustavita na družinskih grobovih. »[N]a vsakem [grobu prižgeta] dve sveči, en[o] od ženina, drug[o] od neveste, kakor bi hotela [...] še druge opozoriti, da si bodo od danes naprej v sorodstvu.« (367)

Najbogatejši opis poročne folkloristike pa nam avtor poda v povesti *Trop brez zvoncev*, ki je v letih 1939 in 1940 izhajala v Mladiki, leta 1941 pa je izšla v knjižni obliki pri Slovenčevi knjižnici. Dogajalni prostor v povesti je hribovit svet nad Bohinjem. Tako tudi glavna opravila niso kmečke narave, ampak je tu opisan predvsem lov, tako divji kot legalni. Jalen je bil velik ljubitelj živalskega in rastlinskega sveta, zato je te naravne lepote rad opisoval tudi v svojih delih, v največji meri prav v tej povesti. (Hočevlar 1997: 2, 13)

Povest *Trop brez zvoncev* govori o krivolovcu Hribarjevem Petru, ki nasledil pokojnega zaprisežnega lovca. Peter hodi na planino k planšarici Jerci, vseh pa mu je tudi Grmova Špela, ker je razposajena in navdušena nad živalmi in lovom. Peter snubi pri Tkalčevih, Jerčin oče Boštjan pa začne krivo loviti v Petrovem lovskem rajonu. Ker kljub opozorilom ne preneha, ga Peter naznani. Tkalčev Boštjan ga ovadi, da je ubil prejšnjega lovca, Petra spoznajo za nedolžnega. Njegova zveza z Jerco se razdre, Jerca odide v samostan. Peter hodi k Špeli, Jerca pa se vrne iz samostana in rada vidi cesarskega gozdarja Venclja. Povest se konča z napovedjo dvojne poroke.

V *Tropu brez zvoncev* nam Jalen predstavi nekaj elementov predporočne folkloristike. Ta je večinoma vezana na velike cerkvene praznike, kot so božič, sveti Štefan in velika noč. Peter je pri Tkalčevih vasoval na sveti večer, na božični dan pa ni prišel na obisk, saj »vasovalec na božič ne zasluži drugega kakor šilo v zadnjo plat.« (124) Dan po božiču, na praznik svetega Štefana, je pri izvoljenki pobiral potice, na velikonočni ponedeljek pa pirhe. Veliki prazniki, kot sta božič in velika noč, so torej namenjeni le molitvi in ne vasovanju. Mladini in njenemu vasovanju je namenjen dan po prazniku. Na Štefanovo fantje pri dekletih pobirajo potice, na velikonočni ponedeljek pa pirhe. To sta običaja, ki zaljubljenca in njunim bližnjim pomenita »[n]ič in vse« (199), kot se je izrazil oče Petrove nove izvoljenke Špele.

V povesti sta prikazana tudi dva primera nočnega vasovanja pod oknom. Prvi vasuje Peter pri Grmovi Špelci, ko ponoči pride po svojega psa. Ker že vsi spijo,

prisloni lestev k Špelčinemu oknu, narahlo potrka in jo potihoma pokliče. Špelca hitro vstane in pride k oknu, zato je Peter razočaran, saj je prepričan, da je vasovanja že vajena. Špelca pa je Petra pričakovala. Peter ji pusti psa še za nekaj dni v oskrbi in vesel odide, saj mu je dekletov stisk roke povedal vse, kar je želel izvedeti (192–193). Drugo vasovanje pod oknom pa nima tako srečnega zaključka, vsaj za vasovalca. Žandar Kranberger je zalezoval neko Marjanico, ki se je s svojim bratrancem dogovorila, da mu bo odprla okno, le da bo Kranberger moral orožje in klobuk pustiti zunaj. Ko je žandar plezal po lestvi nazaj do Marjaničinega okna, mu je njen bratranec ukradel klobuk in orožje ter zbudil dekletovo mater. Marjanca je nezaželjenega vasovalca odslovila, Kranberger pa je ostal brez klobuka, brez orožja in brez dekleta (205).

Poročni običaji se začnejo s snubitvijo, snubil pa je tudi Peter. Na Štefanovo sta s stricem Tomažem pod večer prišla k Tkalčevim. Snubitev je potekala po starih šegah, vasovalca in domači so se sprenevedali glede pravega vzroka njunega obiska. Prišleca naj bi kupovala posebno ovco, saj mesa imata v gozdu v izobilju, le da ima ovca volno, ki ju bo pozimi ogrela. Tkallec ju je naposled le povabil v hišo. Tam so se menili že drugače, jedli so koline in pili, stric pa se je s Tkalcem pregovarjal o višini Jerčine dote (128).

Jalen v povesti natančno opiše tipično gorenjsko poroko z vsemi pripadajočimi navadami. Tem nakloni celo poglavje in ga naslovi *Široka svatba* (65–74). Svatba je lahko široka prav zaradi množice spremljajočih običajev, lahko pa tudi zaradi tega, ker tako ženin kot nevesta prihajata iz premožnih družin. Ženita se dva, ki v povesti nastopata kot stranski osebi. Iz tega lahko sklepamo, da je Jalen folklorne elemente postavil pred samo zgodbo povesti, s tem je povesti dal neko posebno atmosfero. Tudi France Pibernik pravi, da si je Jalen »[p]ri označevanju bohinjskega človeka, njegovega ponašanja in razmišljanja [...] pomagal tudi s stranskimi osebami. [...] Vaško srenjo je na široko razkril ob pravi ljudski ohceti, [...] bila pa je tudi priložnost, da je Jalen razgrnil pehar svoje radoživosti in odprl pisano skrinjo bogate starožitnosti.« (214) S tem prikazom poročnih navad pa je avtor tudi opozoril na Petrovo vsestranskost, saj je bil lovec glavni akter pri vseh običajih, ki vključujejo prisotnost vaških fantov.

Široka svatba se prične z nakladanjem bale. K Čudniku se je pripeljalo pet sani. Prve je vozil starešina, druge ženinov drug, ostale tri pa ženinovi sosedje. Na prve sani so naložili predalnik, ki mora biti ob prihodu na ženinov dom obrnjen proti hiši, okrašen kolovrat in Boga (razpelo). Na druge sani so naložili skrinjo, na tretje posteljnino, na četrte in pete pa gospodinjsko in kuhinjsko opremo. Ko je bilo vse naloženo, so fantje iz

domače vasi prišli poiskat peto kolo. Vse so pregledali in v čebru pod škafovom odkrili peto kolo, velik hleb pogače. Francka je vsem zbranim ponujala pogačo in vino. Pred odhodom balarjev je Franckina mati blagoslovila kravo, ki je bila tudi namenjena na hčerini novi dom. Starešina je na predalnik posadil mlado dekletce, eden izmed sosedov pa je za bale izmaknil še petelina. Francka je z bičem pred kobilo v sneg naredila križ z besedami »Bog in sveti božji križ« (66), nato pa je pognala sani. Na saneh je zajokala, starešina pa jo je takoj spravil v dobro voljo. Povedal ji je, da petelin na balah pomeni, da bo v zakonu hlače nosila žena. Balarje so sredi poti pričakali vaški fantje, ki so jim z debelim hlodom zaprli pot. Peter je starešini povedal, da ne odstopajo »od stare fantovske pravice, po kateri smejo pobirati tovarnino od bal, posebno če jih odpeljejo iz vasi in če so tako bogate« (67). Ko je starešina bale odplačal, so se lahko odpeljali naprej. Pri Staretu so bale znosili v zgornjico, jo zaklenili in spravili ključe.

Zvečer sta ženin in drug odšla na nevestin dom. K Čudniku so prišli tudi trije vaški fantje, narejeno jezni na mladega ženina, Hribarjev Peter pa mu je prebral pismo:

»Najmlajšemu zemljaku v Zgornji dolini Šimnu Staretu na znanje in v vednost, v preudarek in nadaljnje ravnanje.

*Prelepa je slovenska zemlja,
je Bohinj njen planinski cvet.
Ob starem klad`vu vas je zrastle,
ki lepše nima celi svet.*

*Na vrhu klanca je vzcvetela
nedolžna, mlada deklica.
Da rož`ca ne bi ovenela,
Skrbela j` fantov bratovšč`na.*

*Njen oče modro gospodari,
darov za hčer je dokaj zbral,
še kravo je bil odredil
in doto težko bo prid`jal.*

*Preverjeni smo bili trdno
in tak je šel po fari glas,
da bale, dote in neveste
deležna bo domača vas.*

*Kljub budnemu očesu našem`
zadelo zlo nas je gorje.
Iz Češnjice Staretov Šimen
premotil mlado je srce.*

*Kesati zdaj se je prepozno,
se spremeniti več ne dá.
Ne damo pa pravice svoje,
navada stara naj velja.*

*V zlatu, srebru zdaj odtehtaj
vso našo skrb za Frančka čast.*

*Bog pa naj vaj`na pota vodi
in dá družin` obilno rast. (70)*

Zloženo in napisano ob Starem kladivu pod Hudičevim mostom in barona Cojza gradom in v imenu vseh fužinarskih fantov ženinu Šimnu Staretu v roke izročeno skozi Petra Hribarja, zapriseženega lovca, drugo predpustno soboto v letu hudega mraza in trdo zamrzlega snega.» (71)

Ženin je nevesto bogato plačal, Petra pa povabil zaplečevat.

V ponedeljek zjutraj so se svatje izpred Stareta ustavili pred zaklenjeno Čudnikovo domačijo. Drug je hotel, naj odprejo vrata, teta pa je branila, češ da pri njih ni neveste. Drug temu ni verjel, saj so jo že tri nedelje zapored klicali s prižnice. Vrata so se odprla le toliko, da je še delavsko oblečena nevesta lahko prvega zagledala svojega ženina, da bo v zakonu čim več ljubezni. Svatom so najprej pripeljali lažno »prvo nevesto«. Bila je našemljena in je zganjala norčije, dokler je ni ženin odpravil z darom. Pripeljali so pravo nevesto in svatom postregli. Francka je v joku prosila domače odpuščanja, mama pa jo je pokropila z blagoslovljeno vodo. Izpred Čudnika k poroki se je nevesta odpeljala z drugom, ženin pa z družico.

Po poroki so svatje odšli na Staretov dom, kjer so bila vrata zaprta. Znotraj so jih spraševali, kdo je porok za njihovo poštenost. Ko je starešina odgovoril: »Poroki so trije: Bog Oče, Bog Sin in Bog Sveti duh« (73), so se vrata odprla in ženinova mati je pozdravila nevesto. Svatje so odšli na skedenj, kjer je prve tri plese odplesal starešina s teto, nevesta pa prvi dan ni plesala. Svatba pri Staretu je trajala še dva dni.

Svatje tako na nevestinem kot kasneje na ženinovem domu ostanejo pred zaprtimi vrati. Hišna vrata so zaprta zaradi demonov in zlih duhov, ki hočejo vstopiti v hišo, pa jim domači to preprečijo. Tudi običaj lažne neveste je obrambno dejanje zoper zle duhove. Ker je nevesta v času pred poroko v veliki nevarnosti, lažne neveste odvrnejo pozornost demonov stran od prave neveste in jih speljejo na krivo sled. (Orel 1944: 288) Jalen tudi omeni, da nevesta prvi dan ni plesala, vendar za to ne navede vzroka. To navado nam razložita Jaklič v *Nevesti s Korinja* in Zupanc v povesti *Mlini stoje...* To je stara vraža, ki v bodoče skupno življenje mladih prinese srečo oz. srečo pri živini.

5.5 Ivan Matičič: *Petrinka*

Pisatelj Ivan Matičič se je rodil leta 1887 v Ivanjem selu pri Rakeku, umrl pa leta 1979 v Ljubljani. Njegova povest *Petrinka* je izšla v dveh delih, prvi del leta 1939,

drugi del pa 1943. V povesti pisatelj opisuje ne samo kmečko življenje, ampak tudi delo, navade in običaje. *Petrinka* prikazuje življenje družine na Notranjskem, temu primerno so notranjsko obarvani tudi poročni običaji, uporabljeni pa so tudi notranjski dialektizmi. (Kotnik 2001: 14)

Na Orehovju živi revna a številna Petrinova družina. Glava družine je mati Petrinka, ki pri svojih trinajstih otrocih pravi, da jih je še vedno premalo. Vsi otroci imajo svoja opravila in tako pomagajo družini. Otroci odraščajo in hiša se prazni. Trije odidejo v Ameriko, sin umre, dve hčeri se poročita v vasi. Sin Jože pripelje domov nevesto, vendar mu Petrinova nočeta prepustiti gospodarstva, ker hočeta prej poskrbeti za vse otroke. Jožeta ubije nevoščljivi sosed, stari Petrin zato zboli. Mati Petrinka odloči, da bo gospodarstvo prevzel sin Miha, ki bo oženil Jožetovo vdovo in poskrbel za nepreskrbljene brate in sestro. Petrinka si na začudenje vseh ne izgovori preužitka, saj je prepričana, da ji bodo otroci povrnili njeno dobroto. Petrinov dom se je v tem času razvil, postal je večji in bogatejši, ker so zanj skrbeli vsi Petrinovi otroci, tudi tisti, ki so si delo poiskali v Ameriki.

Matičičeva povest *Petrinka* je zelo folklorno obarvana. Kot si sledijo letni časi, si sledijo tudi običaji, značilni za nekdanje kmečko življenje. Te stare navade so tudi skupinska dela, ki so ena izmed oblik ljubezenskega življenja mladine. Matičič pravi, da je »[k]ošnja [...] lep[...] kmetski praznik[...], ko stoji trava visoko, dan še više, a sonce najviše. Košnja je čas vriskov in petja, čas belih predpasnikov, rož in ptičjih speljancev; košnja – čas razodetja, koprnjenj, prekipevanja ljubezni ter srčnih bolečin.« (179) Poleti košnja, pozimi pa sta metev prosa in slačenje koruze tisti opravili, ki združujeta mlade. Ti deli sta se vršili tudi na Petrinovem skednju. Mladi so ob pogovoru in petju opravili delo, po večerji pa je sledil ples. Ta ples je za Petrinovo Polonico in Jožeta pomenil tudi nekakšno slovo od orehovske mladine, saj sta čez nekaj tednov že zapustila njihove vrste. Jože se je zato moral zavrteti z vsemi vaškimi dekleti, Polonica pa s fanti. Mladi v Orehovju so praznovali tudi tepežni dan¹³. Fantje hodijo po vasi, od hiše do hiše, in šibajo dekleta. Ta jih obdarijo z lešniki in orehi in gredo z njimi naprej po vasi. Če pa fantje kakšno hišo zaobidejo, je to za hišo velika sramota. Tokrat so fantje eno hišo izpustili, saj se jim je domača hči zamerila, ker ni sprejela snubača z manj zemlje.

¹³ Tepežni dan se praznuje 28. 12. Prvotno je bila to poganska šega, udarec s šibo pa je pomenil udarec s šibo življenja, pomladitev in življenjsko moč. Cerkev je hotela praznik pokristjaniti, zato je to tudi dan nedolžnih otrok, domnevno kot spomin na Herodov pomor dečkov v Betlehemu. V začetku je bilo tepežkanje verjetno fantovska navada, ti naj bi topli dekleta, da bi bile rodne. Danes je tepežkanje otroška šega. (Baš 2004: 627)

Orehovski fantje pa si poti do dekletovih src iščejo tudi drugače, predvsem ponoči, ko »pojo svoje miloglasne pesmi. Prekipevajoče pojo, da se razlega daleč v brstečo pomlad. Pomladna noč pa fantovska pesem na Orehovju! Joo, v kamrah drhtijo dekleta, jočejo od koprnenja po ljubezni. Nihče ne ve za njih žalost, nihče ne more prodreti v njih srca, ki so tako skrivnostno zaprta ... Le polnočna fantovska pesem jih čudovito odpre, s svojo skrivnostno močjo prodre vanje, da so vsa blaga in voljna ... Orehovska dekleta bedijo, sanjarijo, ne morejo spati.« (14) Petrinov Jože pa je dekle našel v drugi vasi, v Jablanah. Jablanski fantje so orehovske pretepli in napodili. Navada je namreč taka, da fantje vaška dekleta varujejo; varujejo njihovo čast in se pri njih raje ženijo sami, neradi jih prepuščajo fantom iz drugih vasi.

Pri Petrinovih pa so se tudi ženili. Polonica si je moža našla v domači vasi, Jože pa nevesto Tončko v sosednji. Ker se Petrinovi in Tončkini starši niso poznali, je Tončka z materjo prišla k Petrinovim na ogledi. Takrat je Petrinka povedala, da Jožetu še ne bodo prepustili gospodarstva. Tončkina mati je bila razočarana, po drugi strani pa še vedno vesela, da se bo hči primožila v dokaj premožno hišo. Sami namreč niso bili bogati in temu primerna je bila tudi Tončkina dota. Polonico pa je snubil fant iz domače vasi, Orešnikov France. Oba para sta se poročila v predpustu, na isti dan. Matičič obema porokama nameni eno poglavje (152–163). V zgodbi preskakuje od enega ženitovanja k drugemu, tako poda celoten opis poročnih običajev, enkrat iz ženinovega, drugič iz nevestinega zornega kota. Hkrati predstavi tudi dva različna tipa poroke, saj sta v enem paru oba mlada iz iste vasi, v drugem paru pa sta ženin in nevesta iz različnih vasi.

V predpustnem času so imeli Petrinovi polne roke dela. V hiši so imeli čevljarja in mojškro, mati Petrinka je urejala vse potrebno za poročno gostijo. Pri Petrinovih se bo vršilo Poloničino ženitovanje, Jože pa se bo ženil na Jablanah, na Tončkinem domu. Nekaj dni pred poroko pa je potrebno še zvoziti balo na nevestin novi dom. Poloničino balo, ki se je možila v isti vasi, je k Orešniku odpeljal kar mizar, Tončkino balo pa so na Orehovje pripeljali jablanski fantje, kar si je prišla ogledat vsa vas. Petrinka je balo pohvalila, Tončkino junico so odpeljali v hlev, fante pa pogostili.

Poročni dan se je začel z Jožetovim odhodom od doma. Poslovil se je od bratov in sester, mati pa ga je kropila z blagoslovljeno vodo. Z Jožetom po nevesto odidejo stari Petrin, brat Miha in voja¹⁴, Petrinovi pa že čakajo Poloničinega ženina. Ta pride v

¹⁴ Voja oziroma vojač, vojčin, ujčín ne narečno poimenovanje za druga, tovariša, prisotno pa je v zahodni Sloveniji, v Beli krajini. (Novak 1960: 199)

sprememstvu starešine in svatov ter išče mlado jarčico. Polonica se v joku poslovi od domačih, mater pa prosi odpuščanja in blagoslova. Petrinka hčer pokriža, blagoslovi njenega ženina, nato pa se svatje odpravijo v cerkev. Ko se vrnejo, mati Petrinka pozdravi starešino, objame hčer in zeta, nato pozdravi še spletenke, voje in ostale svate. Pred pričetkom poročne gostije svatje najprej počastijo nevesto in hišno mater. Vsaka najprej pleše s starešino, nato z ženinom, zatem pa sledijo še voji in svati. Po plesu se svatje usedejo za svatovsko mizo, po točno določenem sedežnem redu. Začne se pojedina z vsemi vrstami mesa in peciva, zraven svatje pijejo vino, kuharice ne pozabijo niti na trojet¹⁵. Do večera se je svatovanje že dobro razvnelo.

»Pod okni se je nabralo polno zijal, okrog peči pa polno mladine. Ti so se sicer sami povabili, ker hočejo biti deležni vsega dobrega prav tako kakor svatje za mizo. Saj brez zijal prave ohceti sploh ni in tudi nima prave veljave. Zato tudi svatje temu primerno upoštevajo te nepovabljenke pa jim neprestano strežejo skozi okna, one izza peči pa vabijo, naj se potrudijo pod svatovsko mizo. [...] Saj so večinoma taki, ki nimajo nikdar nič dobrega pri hiši. Le vzemite pa še jutri pridite, jutri bo še en dan. Hiša, kjer takih ni blizu, ni počaščena in nima blagoslova božjega, tako sodijo ljudje.« (156)

Pozno zvečer pridejo k Petrinovim tudi vaški fantje in pojejo nevesti v slovo¹⁶. Nevesta jim postreže z vinom, fantovskemu glavarju pa preda okrašen kolač. Fantje zahtevajo odkupnino za nevesto, sicer bodo podrli prejšnji dan postavljena mlaja in tako naredili svatbi sramoto. Ženin pri zniževanju cene pomaga starešina. Ko ženin odplača nevesto, fante povabijo v hišo in jih pogostijo, nevesta pa z vsakim fantom zapleše. Fantje kmalu naženejo podoknarje domov, sami pa odidejo pred zoro. Tudi nekateri svatje so si vzeli čas za počitek, ženin in nevesta pa morata biti prisotna ves čas ženitovanja. Zjutraj se je pričel nov dan svatovanja. Petrinka je nagovorila vse svate, predvsem pa ženinovega očeta, da Polonice ne bodo dali praznih rok od hiše. Naštela mu je denar, nevesta pa bo za doto dobila še brejo telico, njivo in nekaj pšenice. Svatje so bili ob poslušanju kar zamaknjeni, saj »[n]obena božja beseda ni tako lepa, kakor je beseda o doti.« (159) Kmalu so se svatje poslovili in ženitovanje nadaljevali pri Orešniku. Tam so Polonico prenesli čez hišni prag, mati Orešnica pa jo je sprejela na njen novi dom.

¹⁵ Opečen beli kruh, potrešen s sladkorjem in cimetom ter prelit z vinom. (156)

¹⁶ Matičič navaja dve pesmi, ki ju pojejo fantje: »Oj zbogom, oče, mati, zbogom, sestre, bratje ...« in » Se bom omožila, deklišтво pustila, stopila v zakonski bom stan ...«. (157)

Pod noč so se v vas pripeljali svatje z Jablan. Jožetovo nevesto Tončko sta čez prag ponesla njegov brat Miha in voja, mati Petrinka pa jo je sprejela z objemi in poljubi. Nadaljevanje svatbe so zopet pričeli s plesom. Tokrat sta jo otvorila dva para: z nevesto je plesal Petrin, s hišno materjo pa starešina, nevestin oče. Tončka in Petrinka sta plesali še z ostalimi svati, nato pa se je gostija pričela. Pozno ponoči so prišli vaški fantje po kolač, »saj nevesta ne more k hiši brez kolača.« (161) Ker je Jože jablanskim fantom odpeljal dekle, jim je moral plačati odkupnino. Sedaj jo mora plačati še vrhoveljskim, ker je s tem oškodoval vaška dekleta. Jože plača odkupnino in fante povabi v hišo na fantovščino. Svatba je trajala še celo noč, naslednji dan pa so se začeli svatje razhajati. Svatba se je zaključila zvečer, ko je mati Petrinka »odpeljala mlada zakonca v njuno izbo. Tu je poškopila zakonsko posteljo z blagoslovljeno vodo, snela nevesti z glave poročni venec ter jima voščila lahko noč ...« (162)

5.5.1 Ivan Matičič: *Živi izviri*

Matičičev zgodovinski roman *Živi izviri* je izšel v letih 1931 – 1937 v samozaložbi. Je odziv na italijanski fašizem nad Slovenci v Italiji v obdobju med obema svetovnjima vojnama. Na koncu se dodatne prvega velikega tržaškega procesa iz leta 1930, ki je znan po svoji naglici, štirih smrtnih obsodbah in po štirinajstih dolgoletnih zapornih obsodbah. Roman prikazuje življenje Pogorjanov, primorskih Slovencev, na današnjem italijanskem ozemlju od njihove naselitve okoli leta 850 do leta 1930. (Kotnik 2001: stran)

Začetni opisi v romanu segajo v deseti pogorjanski rod, ko so bili ti še pogani. Sprejeli so krščansko vero in obdržali zemljo, skrivaj pa so še vedno molili k poganskim božanstvom, tudi v dvajsetem rodu. Vedno so jih napadala sosednja ljudstva, predvsem Alemani, v triintridesetem rodu pa so prišli pod oblast Ligurov (Italijanov). Ti so jim vsiljevali pravoverstvo in podkupovali revne, da so delali proti lastnemu rodu. Skupnega upora zato ni bilo, uprli so se le štirje fantje. Neuspešnemu uporu je sledilo mučenje in zavajanje v zaporu, nepravilno sojenje, poboj štirih fantov in obsodba drugih obtožencev na ječo.

Kljub zgodovinskim motivom pa je Matičič v roman vpletel tudi opisovanje kmečkega življenja, dela in običajev. Kar se tiče poročne folkloristike, je ta v romanu kar močno zastopana. Vsa poročna folkloristika je opisana v času pred ligursko oblastjo.

Takrat so bili Pogorjani svobodni in so se ljubili in ženili, pod Liguri pa je bila ženitev pogorjanskim fantom prepovedana. V dvaintridesetem zarodu sta opisana pogorski semenj in žegnanje. Na semnju so fantje dekletom kupovali medenje, resnejši pa že zlato (120). Na žegnanjski dan pa so se mladi zavrteli na plesišču. Če je fant prijel dekle pod svojo lepo (desno) roko, je tako povedal njej in vsem zbranim, da jo namerava vzeti za ženo (127). V opisovanju vasovanja pod oknom pa se pisatelj dotakne tudi razlik med gruntarskimi in bajtarskimi sinovi.

»Šlo je čez polnoč. Na Višinju so vasovala srca, a pesem pod lipo je zamirala, bilo je je manj in manj. Fantovsko gručo so razjedle srčne tegobe, le malo jih je še ostalo pod lipo [...] – sami bajtarski sini. Tem ni dehtel rožmarin, njim so bila okna gruntarskih zaprta; bajtarski dekličiči pa niso premogli dekličičkih izb in čumnat. Nu, ti ostanki pod lipo so peli kar sami sebi, in tem bolj milo in tožno.« (131)

Eden izmed bajtarskih sinov je svojemu bogatemu tekmeču odmaknil lestev, kasneje pa jo je dekletu pod okno zanalašč pristavil. Drugi fant pa hodi k dekletu v sosednjo vas, vendar se boji vaških fantov, ki so ga izpod njenega okna že nagnali.

V tretjem poglavju z naslovom *Ženitev* pa sta opisani snubitev in ženitev v tridesetem pogorjanskem zarodu. Budinovi pred pomladjo snubijo za sina Tomaža, vendar se ne pogodijo, ne morejo se zmeniti glede dote. K Budinovim pa pridejo snubit Poglajnovi. Moški se menijo o vremenu, delu, blagu, mlajši nimajo besede. Mlada Budinova snaha jih bogato postreže. Ko pride nevesta Liza, se starejši menijo o doti, mlada dva se ne smeta vtikati v tako pomembne zadeve. Dogovorijo se za bogato doto in balo, nato si snubci gredo ogledat hlev in blago.

Ženitovanje se godi v predpustnem času. Svatje z ženinom pridejo po nevesto, ki se v joku poslovi od domačih in sosedov. Cerkvni poroki sledi ženitovanje na nevestinem domu, njen oče ženinovi družini našteje hčerino doto, vaški fantje pridejo po kolač, ne manjkajo pa niti podoknarji. Naslednji dan fantje iz nevestine vasi nakladajo balo, nevesta pa se znova poslovi od domačih. Na ženinovem domu mati najprej sprejme nevestino balo, ki jo v hišo nosijo fantje iz ženinove vasi. Nato sprejme še nevesto in ji sname poročni venec. Svatba traja do drugega dne zvečer, ko mati spremi mlada dva do poročne postelje in ju blagoslovi.

Opis ženitve v romanu *Živi izviri* je v mnogočem podoben opisu v kmečki povesti *Petrinka*. V obeh Matičičevih delih je prisotno natančno popisovanje ženinove in nevestine oprave, velik poudarek pa pisatelj nameni tudi naštevanju ženitovanjskih jedil, predvsem v *Petrinki*. Svatje v obeh delih na nevestinem domu naletijo na zaprta

vrata in iščejo godno jarčico. V romanu *Živi izviri* se nevesta posloviti tudi od sosedov. Ta ženitev je namreč starejšega datuma, takrat pa so bile vasi še bolj povezane, mnogokrat jih je vezalo tudi sorodstvo. Poroki sledi ženitovanje na nevestinem domu, obe ženitovanji pa začne starešina, ki prvi zapleše z nevesto. Pri Budinovich mu sledijo voji, ženin je zadnji, pri Petrinovich pa je ženin na vrsti takoj za starešino. Tu starešina in ostali s plesom počastijo tudi hišno mater. Na obeh svatbah je prisoten tudi župnik, vendar svatba zaživi šele po njegovem odhodu.

Vrh ženitovanja pa je naštevanje nevestine dote. Oče Budin jo ženinovemu očetu izroči že prvi večer, mati Petrinka pa šele drugi dan ženitovanja. Ker je beseda o doti najlepša, jo »hiša posluša kakor samo nebeško godbo.« (Matičič 1937: 101) Obema svatbama prisostvujejo številni podoknarji, oglasijo pa se tudi vaški fantje, ki pridejo po kolač, k Budinovich tudi po luč. Ženinoma zagrozijo, da bodo podrli mlaje in za nevesti prejmejo bogato odkupnino. Naslednji dan se nevesta spet posloviti od domačih in se s svati odpravi na ženinov dom. V romanu *Živi izviri* svatje s seboj peljejo tudi nevestino balo, v *Petrinki* pa so jo vozili že pred ženitvijo. Ženinova mati sprejme mlado nevesto, ženitovanje pa traja vse do večera naslednjega dne.

Matičič oba opisa ženitovanja zaključiti na enak način. V obeh delih namreč ženinova mati pospremi mladoporočenca v njuno skupno sobo, kjer blagoslovi poročno posteljo in se posloviti od mladoporočencev. Ta opis Matičič zaključiti s tremi pikami. S tem ločilom želi prikazati, da se tukaj zgodba nadaljuje, vendar pa jo spretno zamolči.

5.5.2 Ivan Matičič: Moč zemlje

Matičičeva povest *Moč zemlje* iz leta 1931 opisuje dogajanje v vasi Otave na Koroškem v času koroškega plebiscita leta 1920, ko je potekalo glasovanje o državni pripadnosti koroških Slovencev. Ko napovedo volitve, ki bodo vas Otave pridelite ali Kraljestvu SHS ali Avstriji, se odnosi v vasi zaostrijo. Izid volitev dodeli vasi na Koroškem Avstriji in ljudi izpostavi močni germanizaciji. Otavci so razočarani in brezvoljni, novo voljo do življenja pa najdejo v ljubezni do rodne zemlje.

V povesti najdemo nekaj elementov predporočne folkloristike, kot je spogledovanje pred cerkvijo po nedeljski maši, petje fantov na vasi pozno zvečer in dajanje pušeljcev. Prav posebna pa je uporaba elementov poročne folkloristike v metafori. Pisatelj koroško vas Otave imenuje nevesta, to nevesto pa snubita dva snubca:

kranjski in celovski. Snubca se med seboj zelo razlikujeta: kranjski snubi zelo očitno, glasno, veselo in z mnogimi darovi, celovski snubec pa je bolj diskreten, snubi tiho in skoraj zahrbtno. Oba snubca nevesti obljubljata izobilje, od nje pa ne zahtevata ničesar. Tako sta obe strani, kranjska in celovška, vabili prebivalce Otav in drugih koroških vasi vsaka na svojo stran. Zmagal je celovski snubec, ki pa je takoj po zmagi pozabil na svoje obljube.

»Otave naj bodo čiste kakor deviška nevesta brez dote, brez jutrine¹⁷, samo deviška in zala ... *

Pa so prihajali snubci. Od vseh strani so se zglaševali. Od kranjske strani so prihajali podnevi, s pušeljci, z bariglami vina, z viržinko pa s harmoniko. Od celovške strani so se prihulili ponoči, brez vina, brez vsega; tiho se priplazili nevesti pod okno, sladko ji žebrali na srce, pa bili tožni do solz ...

Na Otavah se je pričelo življenje, kakršnega niso bili ljudje pomnili. Snubcev je bilo več in več, veselih, drzkih, pa so brenkali nevesti na srce, nosili ji darov v preobilju: Kranjci bele moke, klobas, vina, veselja pa zdravih kletvic, čednih šaljk in zbadljivk: celovski polna nedra rev in težav pa vzdihov, obljub in globokih pogledov ... Dan in noč je vrvelo na Otavah samo snubljenje, gostije, muzike, samo življenje. Po doti ni vprašal nihče, ne po bali ne po jutrinu. Saj je nevesta tako blaga in vdana, ni ji (91) treba niti rajniša dote, vsega bo primožila v izobilju.« (92)

V Matičičevem zgodovinskem romanu *Živi izviri* in v njegovi kmečki povesti *Moč zemlje* pa je najbolj živa zelo pomembna lastnost kmečkega človeka: njegova navezanost na zemljo. V tih dveh delih se ta navezanost pokaže v svoji polnosti, čemur botrujejo zgodovinske okoliščine. Podgorjani in Otavci so živeli v slabih razmerah, pod stalnimi pritiski tuje oblasti, ki jih je zatirala in jim odvzemala osnovno človekovo pravico do izražanja v lastnem jeziku. Zmagala pa je ljubezen do zemlje. Čeprav je bilo delo na zemlji težko in jim le-ta ni ponujala bogatega in lagodnega življenja, so Otavci in Podgorjani prav iz ljubezni do rodne grude vztrajali in kljubovali težkim življenjskim razmeram.

¹⁷ V tem pomenu je jutrina (jutrna, jutrinja, jutni dar) vsak dogovor ob ženitovanju, izhodiščno pa je jutrina možev dar ženi po poročni noči kot nagrada za devištvo. (Baš 2004: 197)

6. Zaključek

7. Viri

- France Bevk: Bridka ljubezen. *Izbrani spisi II*. Ljubljana: DZS, 1952. 277–406.
- France Bevk: Hiša v strugi. *Izbrani spisi II*. Ljubljana: DZS, 1952. 179–274.
- France Bevk: Mrtvaška nevesta. *Izbrani spisi VIII*. Ljubljana: DZS, 1960. 411–438.
- France Bevk: Obračun. *Izbrano delo II*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1969. 135–183.
- France Bevk: Srebrniki. *Izbrani spisi IV*. Ljubljana: DZS, 1955. 305–446.
- France Bevk: Vedomec. *Izbrani spisi VIII*. Ljubljana: DZS, 1960. 7–195.
- Fran Detela: Gospod Lisec. *Zbrano delo I*. Celje: Mohorjeva družba, 1962. 311–413.
- Fran Detela: Malo življenje. *Zbrano delo I*. Celje: Mohorjeva družba, 1962. 49–189.
- Fran Detela: Novo življenje. *Zbrano delo III*. Celje: Mohorjeva družba, 1963. 299–413.
- Fran Detela: Prihajač. *Zbrano delo I*. Celje: Mohorjeva družba, 1962. 213–307.
- Fran Detela: Svetloba in senca. *Zbrano delo V*. Celje: Mohorjeva družba, 1967. 269–440.
- Fran Detela: Tujski promet. *Zbrano delo V*. Celje: Mohorjeva družba, 1967. 7–148.
- Fran Detela: Vest in zakon. *Zbrano delo IV*. Celje: Mohorjeva družba, 1972. 201–274.
- Fran Saleški Finžgar: Beli ženin. *Zbrano delo VI*. Ljubljana: DZS, 1984. 331–363.
- Fran Saleški Finžgar: Strici. *Dekla Ančka*. Ljubljana: Partizanska knjiga, Zagreb: Spektar, 1973. 87–129.
- Anton Ingolič: *Lukarji*. Maribor: Obzorja, 1951.
- Anton Ingolič: *Soseska*. Ljubljana: Slovenska matica, 1939.
- Fran Jaklič: Kako se je ženil Kobaležev Matija. *Izbrani spisi I*. Ljubljana: Jugoslovanska knjigarna, 1936. 165–201.
- Fran Jaklič: Naša dekleta. *Naša dekleta in druge povesti*. Celje: Mohorjeva družba, 2003. 107–126.
- Fran Jaklič: *Nevesta s Korinja*. Celje: Mohorjeva družba, 1997.
- Fran Jaklič: Od hiše do hiše. *Naša dekleta in druge povesti*. Celje: Mohorjeva družba, 2003. 41–92.

Fran Jaklič: *O, ta testament!* Celje: Mohorjeva družba, 1995.

Fran Jaklič: Svatba na Selih. *Izbrani spisi I*. Ljubljana: Jugoslovanska knjigarna, 1936. 205–263.

Fran Jaklič: Za možem. *Samotar na Selih in druge povesti*. Celje: Mohorjeva družba, 2004.

Janez Jalen: *Cvetkova Cilka*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1988.

Janez Jalen: *Ovčar Marko*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1988.

Janez Jalen: *Trop brez zvoncev*. Ljubljana: Avtomatika, 1973.

Janko Kač: *Grunt*. Ljubljana: Zemlja, 1933.

Janko Kač: *Na novinah*. Ljubljana: Vodnikova družba, 1942.

Anton Koder: *Marjetica*. <http://sl.wikisource.org/wiki/Marjetica>.

Ivo Kovačič: *Mladi gozdar*. Gorica: Narodna tiskarna, 1910.

Miško Kranjec: Os življenja. *Izbrano delo I*. Ljubljana: Mladinska knjiga, Murska Sobota: Pomurska založba, 1972. 341–589.

Miško Kranjec: Ženitev Matije Berdena. *Izbrano delo III*. Ljubljana: Mladinska knjiga, Murska Sobota: Pomurska založba, 1972. 286–323.

Miško Kranjec: Življenje. *Izbrano delo I*. Ljubljana: Mladinska knjiga, Murska Sobota: Pomurska založba, 1972. 7–196.

Ivan Matičič: *Dom v samoti*. Ljubljana: Družba sv. Mohorja, 1944.

Ivan Matičič: *Fant s Kresinja*. Ljubljana: Konzorcij Slovenca, 1944.

Ivan Matičič: *Moč zemlje*. Pripoved vasi. Ljubljana: Vodnikova družba, 1931.

Ivan Matičič: *Petrinka*. Celovec: Družba sv. Mohorja, 1970.

Ivan Matičič: *Živi izviri*. Ljubljana: samozaložba, 1937.

Prežihov Voranc: Jamnica. *Izbrano delo VI*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1969.

Ivan Tavčar: Cvetje v jeseni. *Zbrano delo VI*. Ljubljana: DZS, 1957. 7–96.

Ivo Trošt: Dve svatbi. *Dom in svet*. 1895.

Lojze Zupanc: *Mlini stoje...* Ljubljana: Narodna tiskarna, 1945.

N. N.: Županova Neža in Blagajev Tine. *Besednik*. 1875.

8. Literatura

Angelos Baš: *Slovenski etnološki leksikon*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2004.

Barbara Gantar Močnik: *Pregled literarnega opusa cerkljanskih piscev*. Diplomaska naloga. Cerklje na Gorenjskem, 2003.

Helga Glušič: *Sto slovenskih pripovednikov*. Ljubljana: Prešernova družba, 1996.

Gabriela Grlica: *Pripovednik Lojze Zupanc*. Diplomsko delo. Metlika, 1997.

Miran Hladnik: *Slovenska kmečka povest*. Ljubljana: Prešernova družba, 1990.

Martina Hočevar: *Kmečka povest in Janez Jalen*. Diplomaska naloga. Šenčur, 1997.

Branko Hofman: *Pogovori s slovenskimi pisatelji*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1978.

Josip Jeraj: *Naša vas. Oris vede o vasi*. Ljubljana: Slovenska šolska matica, 1933.

Gregor Kastelic: *Idila v kmečki povesti*. Diplomaska naloga. Ljubljana, 2003.

Klavdija Kotnik: *Kmečka povest Ivana Matičiča*. Diplomaska naloga. Ljubljana, 2001.

Dušica Kunaver: *Slovenske pesmi, šege in panjske končnice*. Ljubljana: samozaložba, 1989.

Valentina Madjar: *Poroka v prekmurskih pripovedih*. Diplomsko delo. Ljubljana, 2003.

Vilko Novak: Ob ženitvi. *Slovenska ljudska kultura (Oris.)*. Ljubljana: DZS, 1960. 194–207.

Boris Orel: Slovenski ljudski običaji. Ženitovanje. Rajko Ložar idr: *Narodopisje Slovencev*. Ljubljana: DZS, 1944. 277–303.

France Pibernik: *Janez Jalen*. Celje: Mohorjeva družba, 2003.

Milan Šuštar: Fran Jaklič Podgoričan. Fran Jaklič – pisatelj. Spremna beseda v: Fran Jaklič: *Nevesta s Korinja*. Celje: Mohorjeva družba, 1997. 95–102. 103–105.